

BURSA-KELES İLÇESİ GELEMİÇ KIRSAL YERLEŞMESİ GELENEKSEL MİMARİ DOKUSUNUN İNCELENMESİ VE KORUMA AMAÇLI DEĞERLENDİRİLMESİ*

AN INQUIRY ON THE RESIDENTIAL ARCHITECTURE OF GELEMİÇ RURAL SETTLEMENT IN KELEŞ / BURSA AND ITS ASSESSMENT FOR THE PURPOSE OF CONVERSATION

Makale Bilgisi | Article Info

Başvuru: 10 Ocak 2019 | Received: January 10, 2019
Hakem Değerlendirmesi: 11 Şubat 2019 | Peer Review: February 11, 2019
Kabul: 22 Kasım 2019 | Accepted: November 22, 2019

DOI : 10.22520/tubaked.2019.20.009

Fadime YILDIZ ** - Tülay ÇOBANCAOĞLU ***

ÖZET

Gelemiş yerleşimi Bursa ili kırsalında Keles ilçesine bağlı, bulunduğu kırsal dokunun sosyo-ekonomik, kültürel özellikleri ile mimari doku ve peyzaj değerlerini yansıtan, günümüze kadar varlığını sürdürebilmiş nadir yerleşimlerinden biridir. Mevcut özellikleri ile kültürel miras değeri taşıdığı ve bu değer bize kalan emanetlerinin gelecek nesillere de ışık tutması gerekliliği çok açıktır. Bu bilinç ve amaç ile başlanan çalışmada, yerleşim ile ilgili birçok fiziksel ve kuramsal durum değerlendirmeleri yapılmıştır. Fiziksel değerlendirmeler; yerinde tespit, mekânsal inceleme çalışmaları, ölçümler ve fotoğraflamalar sonucu elde edilen veriler üzerinden değerlendirilmiştir. Kuramsal değerlendirmeler ise literatür araştırmaları, ulusal ve uluslararası mevcut projeler üzerinden çalışılarak ortaya konmuştur. Yerleşimde sosyal, fiziksel ve ekonomik şartları iyileştirip, yaşam kalitesini artırırken; sosyal ve fiziksel mekânın özgün kalitelerinin korunması sağlanmalıdır. Sorun ve mevcut potansiyellere, koruma ilke ve kararları doğrultusunda uygulanabilir çözümler getirilmeye çalışılmalıdır.

* Bu çalışma, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon ve Tarihi Çevre Değerlendirme Programında, Fadime YILDIZ tarafından Dr. Öğr. Üyesi Tülay ÇOBANCAOĞLU danışmanlığında gerçekleştirilen, “BURSA-KELES İLÇESİ GELEMİÇ KIRSAL YERLEŞMESİ GELENEKSEL MİMARİ DOKUSUNUN İNCELENMESİ VE KORUMA AMAÇLI DEĞERLENDİRİLMESİ” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Y.Mimar, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tezli Yüksek Lisans Mezunlu,
e-posta: fdk-yldz@hotmail.com ORCID: 0000-0002-5137-9765

*** Dr. Öğr. Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı,
e-posta: tulay.cobancaoglu@msgsu.edu.tr. ORCID: 0000-0002-4621-9775

Keles ilçesi kırsal yerleşimlerinin coğrafi, fiziksel ve tarihsel özellikleri incelenmiş ve yöresel konut mimarisinin içinde bulunduğu çevre yapısı ortaya konmuş, konut mimarisi ayrıntılı olarak çözümlenmiş, aynı şekilde yerleşmenin coğrafi özellikleri, tarihsel gelişimi, sosyal ve ekonomik durumu ile demografik özellikleri incelenmiştir. Yöresel konut mimarisinin koruma sorunları, konutların bozulma sebepleri ve türlerine bağlı olarak ortaya konmuş, dokunun korunması için yasal-örgütsel, kültürel-egitimsel ve sosyo-ekonomik açıdan öneriler getirilmiş, kent ölçeğinde ve yapı ölçeğinde çözümler sunulmuştur. Yerleşim dokusu içerisindeki yapılardan özellikle seçilmiş nitelikli olanlarına tek yapı ölçeğinde plan, cephe, yapım sistemi ve malzemelerine yönelik çözümler önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal yerleşmeler, Geleneksel Mimari, Koruma çalışmaları, Restorasyon, Kırsal turizm, Bursa-Keles-Gelemiş.

ABSTRACT

Gelemiş settlement, which survives until today, is one of the rare settlements of Keles district in Bursa province that reflects the socio-economic, cultural characteristics, architectural texture and landscape values of the rural tissue. It is very clear that it carries the value of cultural heritage with its present characteristics and the relics of this value will shed light on future generations too. In this study, which started with this awareness and purpose, many physical and theoretical assessments about the settlement have been made. The results were evaluated based on the data obtained through physical evaluations like on-site detection, spatial survey studies, measurements, and photographs. Theoretical evaluations have been made using literature research of current projects of national and international scope.

The physical properties of Gelemiş traditional texture was evaluated under two main headings: urban and building scale. The structure of the texture was examined in terms of location-plan, facade-plan, construction system, structural elements and material properties of the traditional housing architecture. Further study discusses the conservation problems of Gelemiş local housing architecture based on the causes and types of deterioration. Besides, the types of formal deteriorations are analyzed in plan layout, facade layout and construction system.

Studies and projects in context of interaction between rural development and conservation problems in Turkey and abroad have been investigated. In line with the results of the study, the legal-organizational, cultural-educational and socio-economic proposals were introduced for the preservation of traditional Gelemiş settlement. Solutions were presented in urban and building scale. Ideas for the plan, facade, construction system and materials have been proposed for structures selected from the settlement. While improving the social, physical and economic conditions of the settlement; the original qualities of the social and physical space must be maintained. Problems and existing potentials should be focused on with applicable solutions in line with conservation principles and decisions.

Keywords: Rural settlements, Traditional architecture, Protection studies, Restoration, Rural tourism, Bursa-Keles-Gelemiş.

KELES İLÇESİNİN FİZİKSEL VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Bursa Dağ Yöresi'ni, Uludağ'ın güneybatı yamaçlarında kurulmuş 4 dağ ilçesi; Orhaneli, Harmancık, Keles (Foto. 1) ve Büyükorhan oluşturmaktadır. Kendi içlerinde nüfus büyüklüğü bakımından sıralandıklarında Orhaneli'nin en büyük, Harmancık'ın hem dağ yöresinin hem de ilin en küçük ilçesi olduğu bilinmektedir. Keles ise dağ ilçeleri içinde büyüklük bakımından ikinci sıradadır¹.

Fotoğraf 1. Kocayayla'ya çıkılan yoldan keles'e bakış (Yıldız, 2017) / *The view of keles from the road of kocayayla*

Keles ilçesi; Uludağ ve Eğrigöz dağları arasında uzanan geniş platoyu bölen ve Kocasu çayının bir kolu olan Keles deresi vadisine kurulmuştur (Kaplıanoğlu & Cengiz, 2008).

Topraklarının %57'lik kısmını (364 km²) ormanların oluşturduğu ilçe, bu özelliği ile Bursa'nın orman bakımından en zengin ilçesi durumunda olup toprak tipi kahverengi orman toprağıdır (URL-3a). Yörede hayvancılık için önemli bir potansiyele sahip; Kocayayla (Foto. 2), Kendir, Gelemiş, Düğenli gibi, her mevsim bol çayırli, büyük mera arazileri geniş yer kaplamaktadır.

Dağ yöresi ve Keles, eski çağlardan beri çeşitli devletlerin hâkimiyeti altına girmiş, önemli bir yerleşim bölgesidir. Yöre; Eti, Frig, Lidya, Bitinya, Roma ve Bizans uygarlıklarının hâkimiyetinden sonra ilk kez 1075 yılında Anadolu Selçukluları döneminde Türklerin eline geçmiş, I. Haçlı Seferi (1097) sonunda Bizanslılarca geri alınmış ve bundan sonra da Osmanlı dönemine kadar Bizans hâkimiyetinde kalmıştır (URL-3b). Kesin bir tarih vermek mümkün olmamakla birlikte

ilçedeki Türk yerleşiminin 12. veya 13. Yüzyıllarda Oğuzlar'ın Kayı boyuna mensup Türkler tarafından kurulduğu söylenebilir (Kaplıanoğlu & Cengiz 2008: 99-101).

GELEMİÇ KIRSAL YERLEŞİMİ

780 m. rakımda bulunan köy, şehir merkezinden 72 km. uzaklıkta olup, köye ulaşım Bursa merkez Nilüfer ilçesi Orhaneli-Keles kavşağından sola dönen yol ile

Fotoğraf 2. Keles Kocayayla'dan Uludağ'a bakış (Yıldız, 2017) / *The view of Uludağ from Kocayayla*

Fotoğraf 3. Gelemiş genel görünüşü (URL-11) / *The general view of Gelemiş village*

başlar. Bursa dağ yöresinde kurulmuş kendi ölçüğünde ve benzer topografik özelliklere sahip diğer dağ köylerinin taşıdığı karakterde bir yerleşim olmakla birlikte, gelenek ve göreneklerini geçmişten günümüze muhafaza edebilmiştir.

Gelemiş (Foto. 3) yerleşim sınırları içerisinde bulunan Gavurini mağarası ve Kocasu, özellikle tarih, doğa sporu meraklıları ve fotoğrafçıların ilgisini çeken yeni bir cazibe noktası olmaya başlamıştır.

Gelemiş halkının günümüzde de en önemli ekonomik faaliyetleri meyvecilik, hayvancılık ve tarımdır.

¹ Veriler çevrimiçi TÜİK nüfus veritabanından alınmıştır.

GELENEKSEL YERLEŞİM DOKUSUNUN FİZİKSEL YAPISI ve BUGÜNKÜ KULLANIMI

Yerleşim arazi özellikleri ile uyum sağlayan organik bir dokuya sahiptir. Yerleşimde anıtsal yapılardan çok sivil mimarlık örneği yapılar mevcuttur. Geleneksel eski yapılaşmayı oluşturan, yerleşimin daha çok kuzey ve doğu kısımlarındaki konutlar; kuzeyde Kalebayırı, doğuda Yelekkaya ve güneyde Bozalan mevkiilerinin ve Çandır Deresi'nin oluşturduğu vadinin yamacına sırtını

Fotoğraf 4. Yerleşime ulaşan ana yoldan bakış (Yıldız, 2017) / *The view of settlement from the main road*

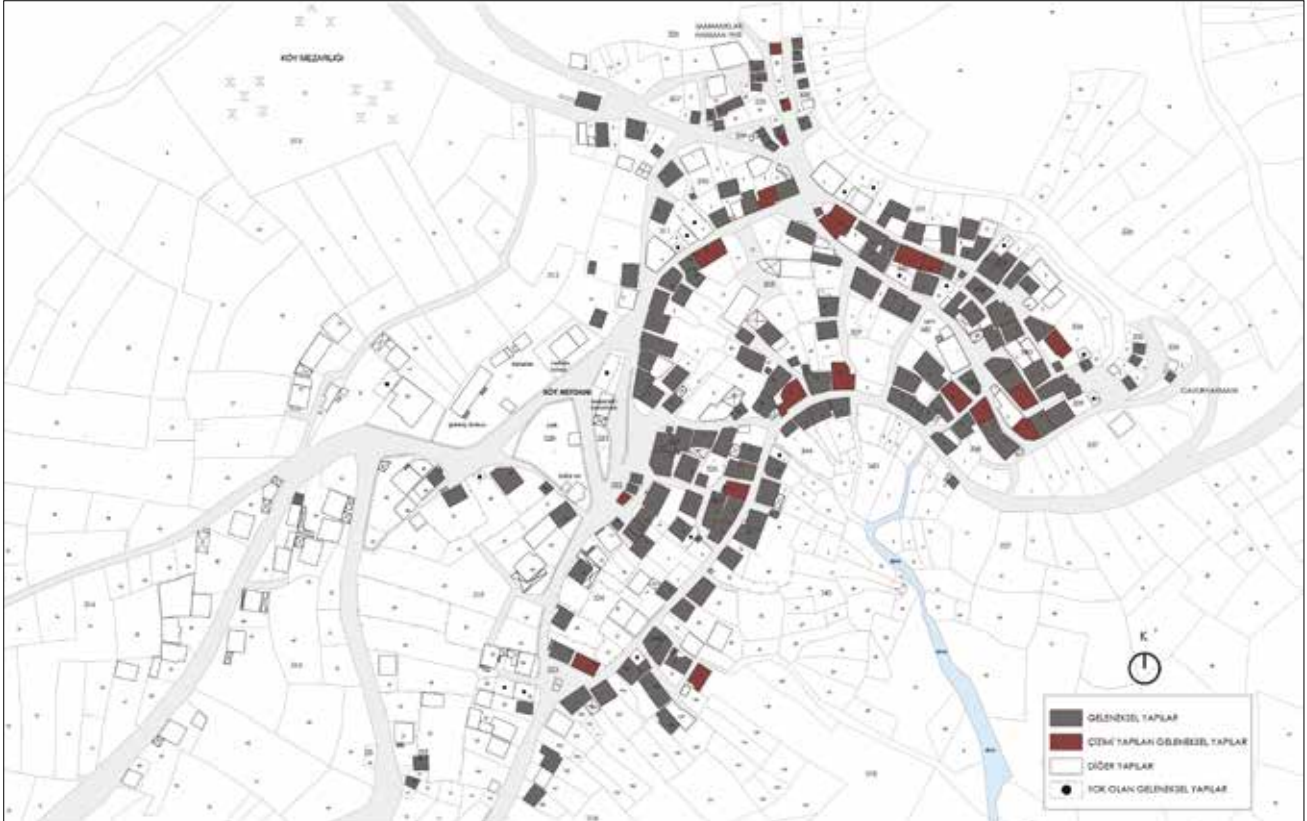
vererek, topografyaya uyumlu şekilde yükselmektedir (Foto. 4). Kuzeyde ve doğuda bu yamaçlarla sınırlanan yerleşim, batıda da dağlara doğru eğimli arazinin

başlaması sebebiyle bu yönde mezarlık alanı ile sınırlanmış, günümüzde yeni yerleşimin; güney ve güneybatı doğrultusundan yerleşime araçla ulaşımın sağlandığı yöne doğru ilerlediği gözlenmektedir.

Yerleşim alanı sayılabilecek sınırlar içerisinde 40 adada yaklaşık 360 parsel bulunmakta, bu parsellerden 245'i üzerinde çeşitli işlevlerde yapılar bulunmaktadır (Şek. 1). Yerleşimin ilk kurulduğu merkeze doğru parsellerin küçüldüğü ve dokunun sıklaştığı, merkezden uzaklaştıkça parsellerin büyüdüğü ve dolayısıyla dokunun rahatladığı görülmektedir.

Gelemiş sokakları öncelikle zorlu topografya koşullarına göre şekillenmiş olup, iklim, manzara ve yerleşmenin sosyo-kültürel yapısı sokak oluşumunu etkileyen diğer faktörlerdir. Yerleşimin engebeli arazide yamaçlara kurulmuş olması, sınırlı alanda bitişik nizam konutların oluşmasına sebep olmuş, bahçeler çoğunlukla parselin arkasında konumlanmış ve sokaklar yapı cepheleri ile sınırlanmıştır (Foto. 5).

Yerleşimde bazı dar parsel aralarında ve bahçe yollarında toprak kaplı yollar da mevcut olmakla birlikte, geleneksel yöntemle yapılmış, ortası su akışı için derzli tasarlanmış, taş kaplamalı sokaklar da bulunmaktadır (Foto. 6).

Şekil 1. Gelemiş köyü yerleşim haritası (Yıldız, 2018) / *Settlement map of Gelemiş village*

Fotoğraf 5. Yerleşimde köy meydanı ve açık (toplama) alanları (Yıldız, 2017) / *Village square and other meeting places of settlement*

Fotoğraf 6. Yerleşimde bulunan geleneksel taş döşemeli yol / *Traditional stone road*

Yerleşim alanında günümüzde eğitim, ibadet, konaklama, kültür evi gibi kullanımlar bulunmaktadır. Zemin katlarında eskiden terzi, fotoğrafçı, bakkal gibi ticari faaliyet sürdürülen konut yapıları da vardır.

kerpiç sistemde yapılmış, çok daha küçük pencere boyutlarına sahip, sonradan kapatılmış olsa da açık sofalı plan tipleri dikkat çeken farklılıkların başında gelmektedir.

GELENEKSEL YERLEŞİM DOKUSUNU OLUŞTURAN ÖGELER

Yerleşimdeki geleneksel yapılar incelendiğinde; çoğunluğun iki katlı ahşap karkas sistem konut yapıları olduğu görülmektedir.

Yerleşimde yapım sistemi, plan şemaları ve detayları itibarıyla çok daha eski dönemlere ait olduğu anlaşılan konut yapılarına rastlanmaktadır. Ahşap hatıllı yığma

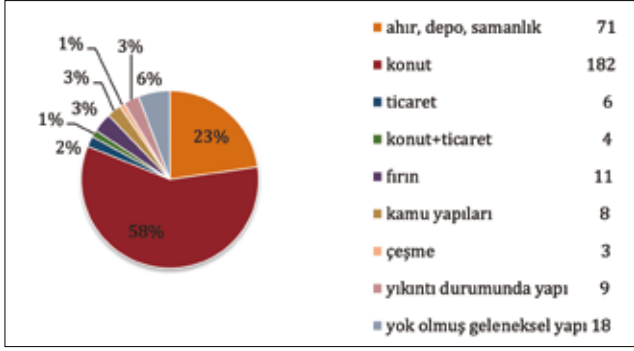
Yerleşimde kerpiç yapı dokusu içinde en çok dikkati çeken yapılar olan samanlıklar, turistik açıdan yerleşimin simgesi olmuş durumdadırlar (Foto. 7-8). Birçok yerde dağınık halde buldukları gibi, özellikle 226, 308 ve 309 adalarda gruplar halinde bulunmaktadır. Günümüzde hayvancılık faaliyetlerinin azalmasından dolayı eski değerlerini kaybeden yapılar bakımsız durumdadır. Genel olarak ahşap hatıllı kaba yonu moloz taş beden duvarları üzerine, ahşap karkas sistemde kerpiç dolgululu veya kerpiç yığma teknikte örnekleri görmek mümkündür.

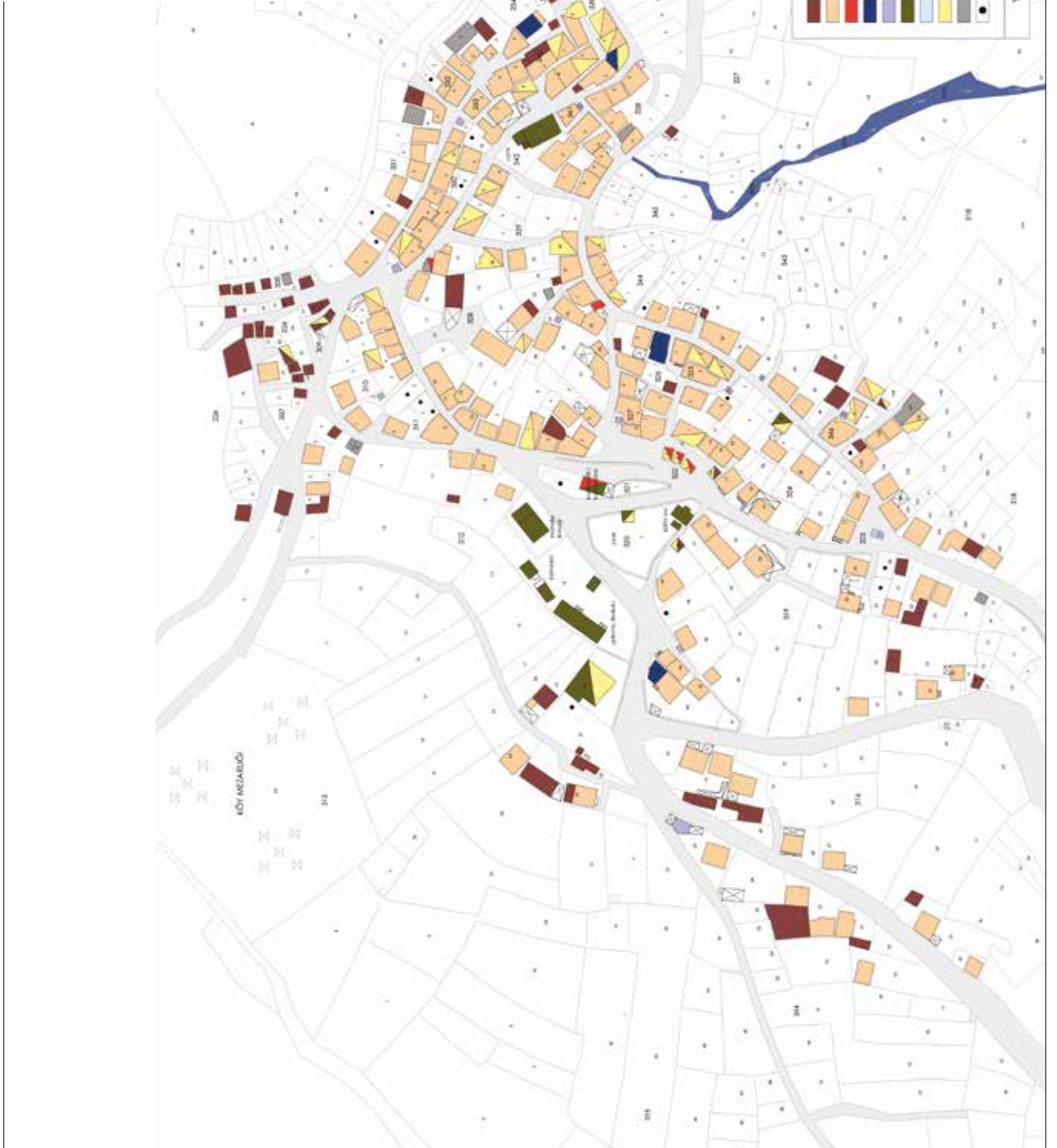
Fotoğraf 7. Samanlık örnekleri (Yıldız, 2017) / *Hayloft samples*

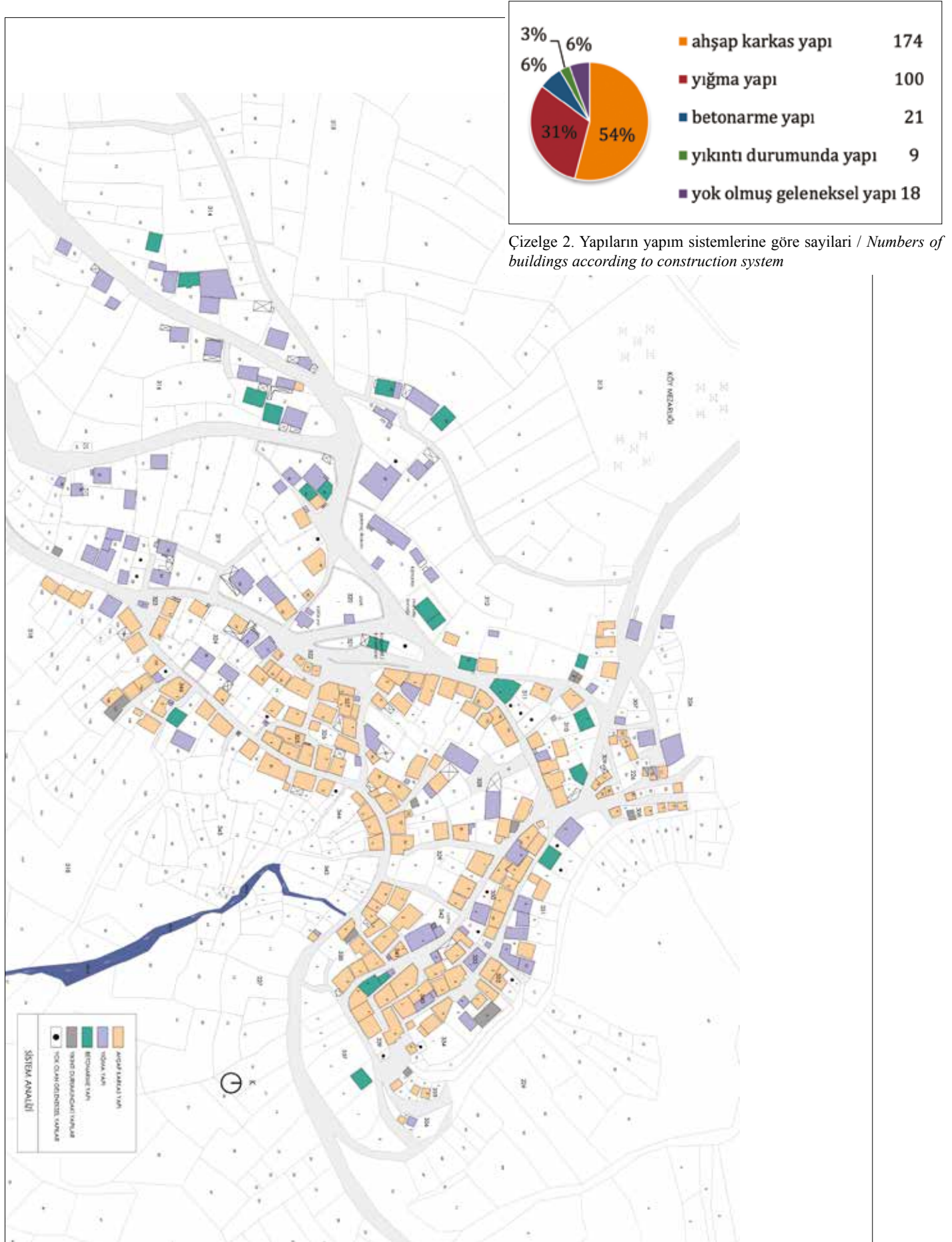
Fotoğraf 8. Samanlık örnekleri (Yıldız, 2017) / *Hayloft samples*

Çizelge 1. Yapıların işlevsel kullanım sayıları / Numbers of buildings according to functional usage

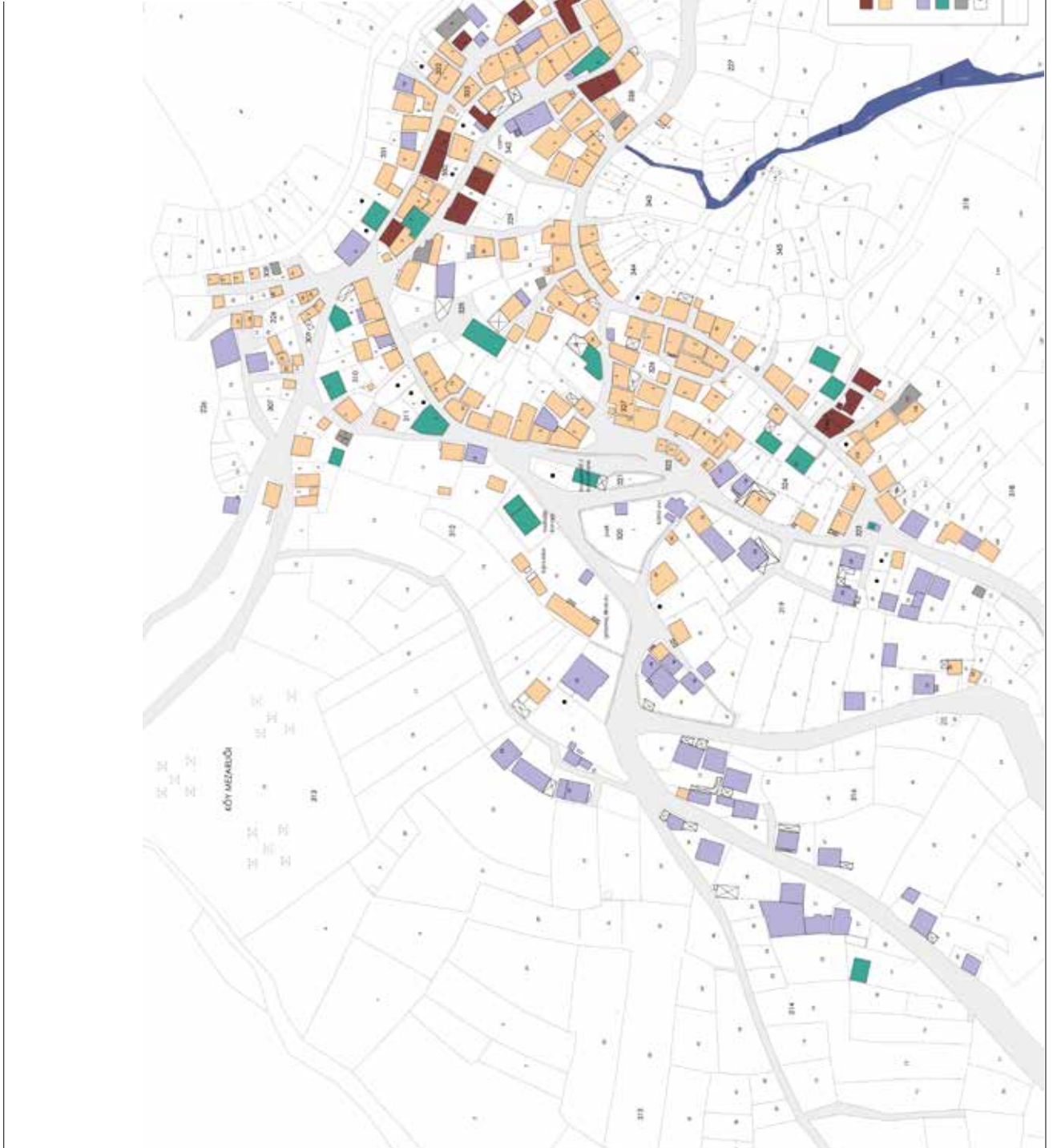
Şekil 2. Yapıların bugünkü kullanımları / Current functions of the buildings

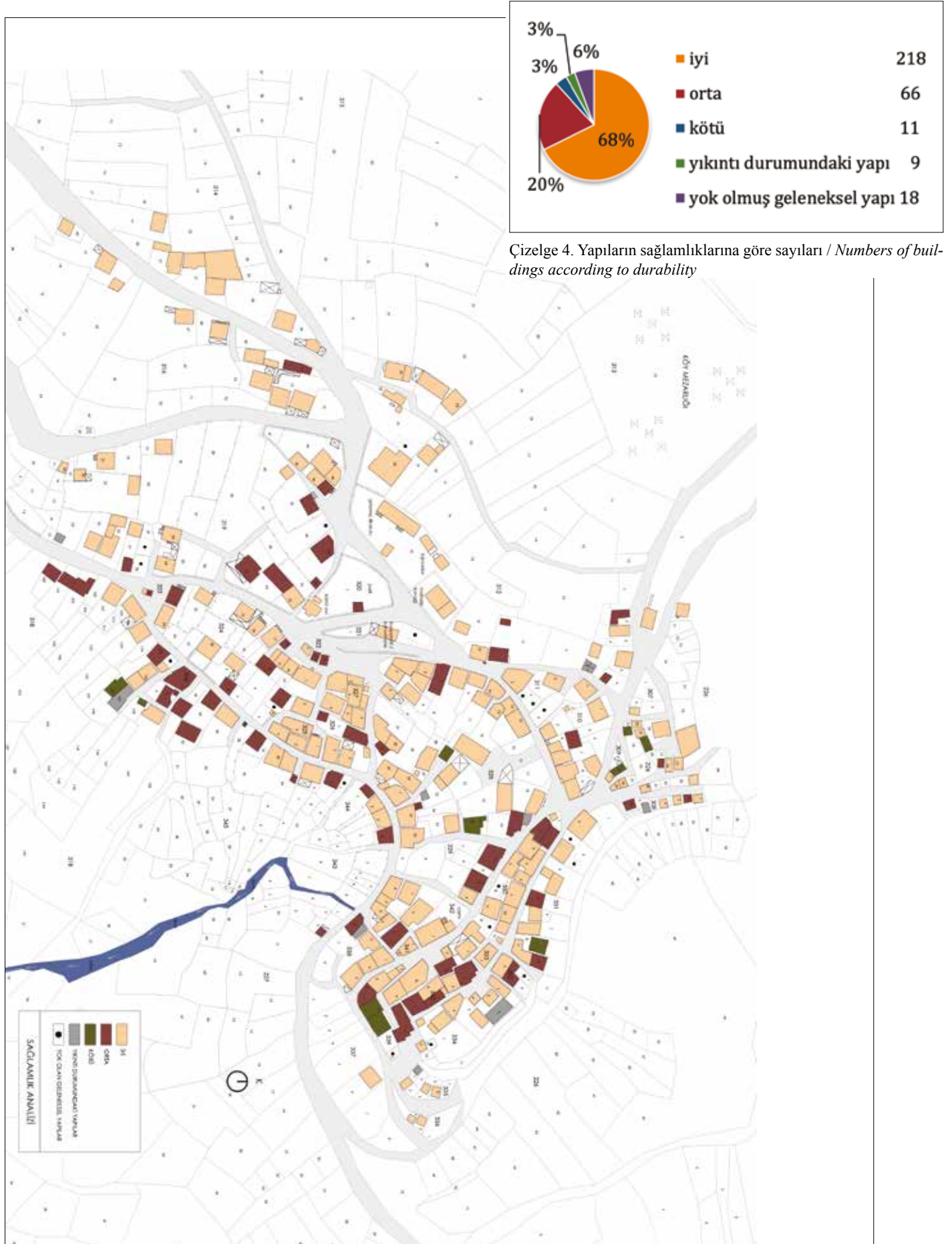
Şekil 3. Yapıların yapım sistemi / Construction system of the buildings

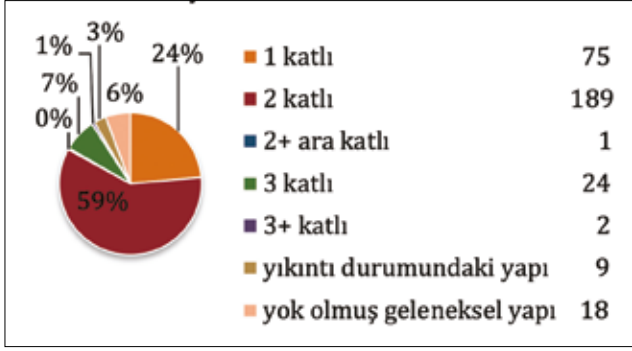
Çizelge 3. Yapıların dönemlerine göre sayıları / Numbers of buildings according to construction periods

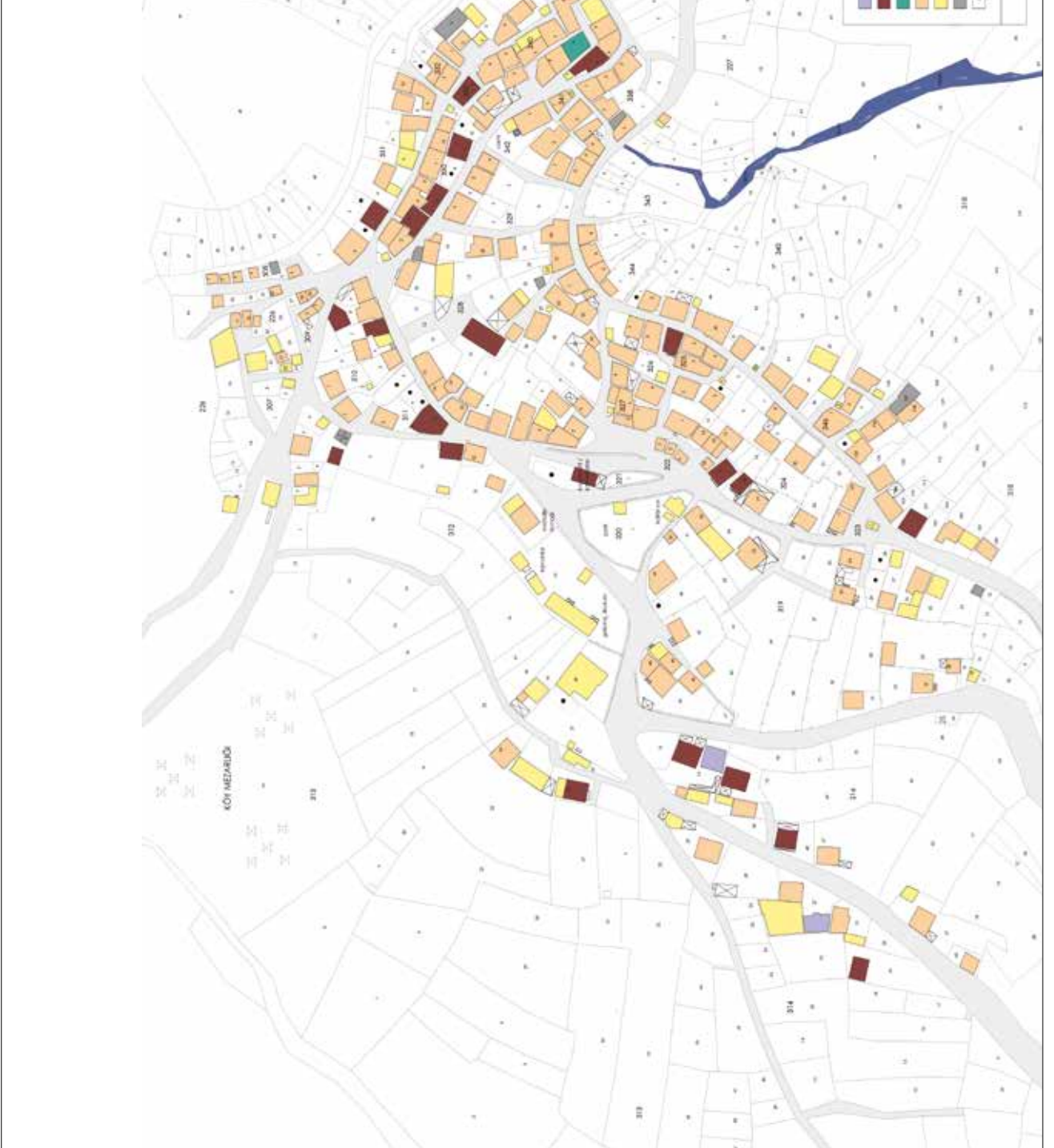
Şekil 4. Yapıların inşa dönemleri / Constructions periods of the buildings

Şekil 5. Yapıların yapısal durumları / Structural conditions of the buildings

Çizelge 5. Yapıların kat sayılarına göre sayıları / Numbers of buildings according to floor number

Şekil 6. Yapıların kat sayıları / Number of floors of the buildings

Yerleşimde sıklıkla görülen ve ortak kullanım alanları olan ekmek fırınları (Foto. 9) genellikle mahalle aralarında inşa edilmiştir. Yerleşimde 11 adet kullanımda olan ekmek fırını bulunmaktadır.

Geleneksel Yapıların Tanımı, Plan ve Cephe Özellikleri

Yamaçlardan Çandır deresine doğru olan arazi eğimi ve manzaranın aynı doğrultuda olması sebebiyle, yapı adaları ve yollar, yamaç kıyılarında eğime paralel olarak biçimlenmiş, yapı cepheleri yamaca ve manzaraya yöneltilmiştir. Yerleşmenin biçimlenmesinde topografyanın dikkate alınmış olması yamaçların her noktasından farklı görünüm elde edilmesini sağlamıştır (Foto. 10). Genel itibariyle yerleşimin, eğimli araziye bir tepe üzerine konumlanmasından kaynaklı olarak çoğu yapı bir şekilde dağ ve orman manzarasına hakimdir.

Yerleşimin iç bölgelerinde eğimin az olduğu yerlerde oran; %5-15 arasında, iç bölgelerdeki yerleşim yollarını, yapı adalarını (324, 326, 327, 328, 329...) kademelendiren yamaçlarda ve dış sınır yamaçlarda yer yer %35-45'e kadar çıkmaktadır (Foto. 11). Yamaca inşa edilen yapılarda, yapının ön, arka ve yan cepheleri

Fotoğraf 9. Ekmek fırını örneği (341-2) (Yıldız, 2017) / An example of village oven

Fotoğraf 10. Meydandan bakış (Yıldız, 2017) / A view from village square

Fotoğraf 11. Samanlık yapıları (308 ada) (Yıldız, 2017) / Haylofts

arasındaki kot farkları 1-1,5 kat olabilmektedir. Yapıların alt ve üst kotlarından da sokaklar geçmektedir. 328, 330 ve 339 adalardaki; sırasıyla 26, 12 ve 6 parsellerde bulunan yapıların altlarından yol geçmektedir. Yapılara girişler, yapının altından geçen bu yollardandır (Foto. 12-14).

Gelemiş konut mimarisinin oluşmasında yerleşmenin; sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri etkili olmuştur. Konut tipolojisi incelendiğinde; topografyadan dolayı yapıların çoğunda zemin katların bir kısmının ya da tamamının toprak altında kaldığı görülmüştür.

Genellikle taşlık denilen mekândan girilen bu yapılarda, zemin katın tamamı depo ve üretim mekânları olarak kullanılan mekânlardır ve taşlığa açılan, hayvan barınakları-dam² ve depo (kiler) bölümleri bulunur. Taşlık mekânı odunluk vb. gibi farklı işlevlere de hizmet

² Büyükbaş/küçükbaş hayvanların bakıldıkları mekânın yöresel adıdır.

Fotoğraf 12

Fotoğraf 13

Fotoğraf 14

Fotoğraf 12-14. Kabaltı benzeri altından sokak geçen geleneksel yapılar (e-93, 110 ve 134) (Yıldız, 2017) / *Passages under traditional houses*

Fotoğraf 15. İç sofa görünüşü (E-142) (Yıldız, 2017) / *The view of the interior sofa*

Fotoğraf 16. Açık sofada görünen sarpın (E-39) (Yıldız, 2017) / *The view of sarpın in the open sofa*

etmekte olup bazı konutların zemin katlarında dükkân bulunduğu da gözlenmiştir.

Geleneksel konutların plan tipini belirleyen, mekânlar arası ilişkiyi sağlayan, ortak yaşam ve üretim alanları olan sofalar, çoğunlukla yerleşimdeki yapıların en büyük mekânlarıdır.

Yerleşimde yerel ağızla hayat (Kuban 1975: 206) olarak da adlandırılmakta, sofa en eski geleneksel konut tiplerinde açık, üzeri ahşap dikmelerle taşınan tavanla örtülü ve yan duvarları olmayacak şekilde olan tiptedir (Eldem 1954: 33).

Gelemiş geleneksel dokusu içerisinde de genellikle en eski yapıların açık sofalı olduğu ancak bu açık sofalı yapıların birçoğunda, sofaların mevcutta tamamen kapatılarak ya da sofadan farklı mekânlar bölünerek kullanıldığı gözlemlenmiştir. Daha geç dönem geleneksel yapılarının farklı sayıda odalara sahip iç sofalı plan tipinde oldukları ve yerleşimde bu plan tipinin yaygın olarak tercih edildiği görülmektedir (Foto. 15).

Ayrıca yöreye özgü, içerisinde yıllık üretilen besin maddelerinin (zahire³ ve aşlık⁴) muhafaza edildiği büyük, ahşap, kapaklı depo elemanları olan sarpınlar da sofada bulunmaktadır (Foto. 16).

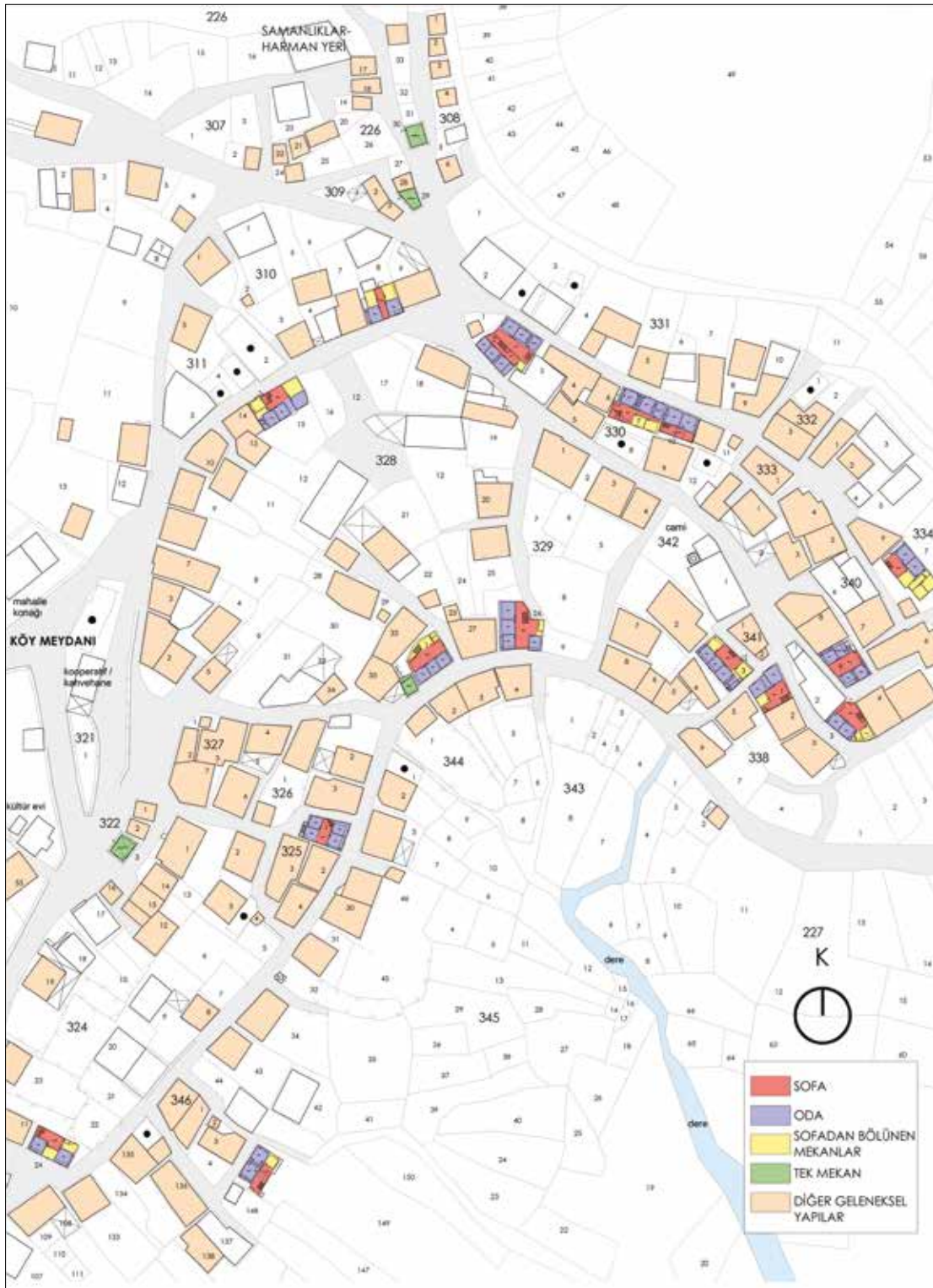
Yapı içerisinde çeşitli şekillerde biçimlenen sofa mekânları sokağa, manzaraya veya arka bahçeye yönelmektedir (Şek. 7).

20. yy. itibariyle konutlarda mobilya ve soba kullanılmaya başlandığı, eskiden ısınma ve yemek pişirme işlevini yürüten ocaklıkların (bacalık) bazı örneklerde tahrip edilip kapatıldığı, bazı örneklerde ise açık olmasına rağmen işlevini tamamen yitirdiği gözlenmiştir.

Genel olarak odaların sağır ve taşıyıcı olan kâgir duvarlarında bir ocak, ocağın bir yanında yüklük olarak kullanılan büyük bir dolap nişi, diğer yanında ise sülhane (Foto. 17) olan örnekler olduğu gibi, ocağın her iki

³ Buğday, arpa ve yulaf hasatının yöresel adı.

⁴ Mercimek, nohut gibi tahılların yöresel adı.

Şekil 7. Gelemiş geleneksel konutlarında sofa düzeni (Yıldız, 2018) / *Sofa layouts of traditional buildings*

yanında küçük dolap nişlerinin (Foto. 18) bulunduğu düzende örnekler de bulunmaktadır.

Gusülhaneler, yerel ağızla sülhaneler; odalarda banyo ihtiyacını karşılamak için yapılan, odanın kâgir taşıyıcı duvarına gömülü, evin içine bakan bölmelerdir. Oldukça dar olan yapı mümkün oldukça gizlenmeye çalışılmıştır

(Foto. 19). Duvar kesitinin yeterli olmadığı durumlarda, köşede oda içine taşılarak gerekli mekânın kazanılmaya çalışıldığı örnekler de çokça rastlanmıştır (Foto. 20).

Yerleşim dokusunda sadece iki yapıda (E-107 ve E-39), odayı diğer odadan ayıran bölücü duvarda, geleneksel mimariye özgü dolap sistemi varlığını sürdürebilmiştir

Fotoğraf 17. Yüklük-ocak-sülhane düzeni (E-142) (Yıldız, 2017) / *Traditional closet-oven-sülhane layout*

Fotoğraf 18. Dolap-ocaklık-dolap düzeni (E-102) (Yıldız, 2017) / *Traditional closet-oven-closet layout*

Fotoğraf 19

Fotoğraf 20

Fotoğraf 19-20. Gusülhane örneği (E-142, 62) (Yıldız, 2017) / *An example of gusülhane*

(Foto. 21). Bu dolap sisteminde; yüklük, eşya koymak için gömme dolaplar (gözenekler), raflar bir bütün olarak tasarlanmış, kapı girişleri de bu sisteme estetik bir biçimde dâhil edilmiştir (Şek. 8). Ayrıca odada, tavanın alt kısmı, pencere üst hizasından başlayan, küçük eşyaları koymak için yapılmış raflar, odanın tüm kenarlarını dolaşarak bütüncül bir görüntü oluşturmaktadır.

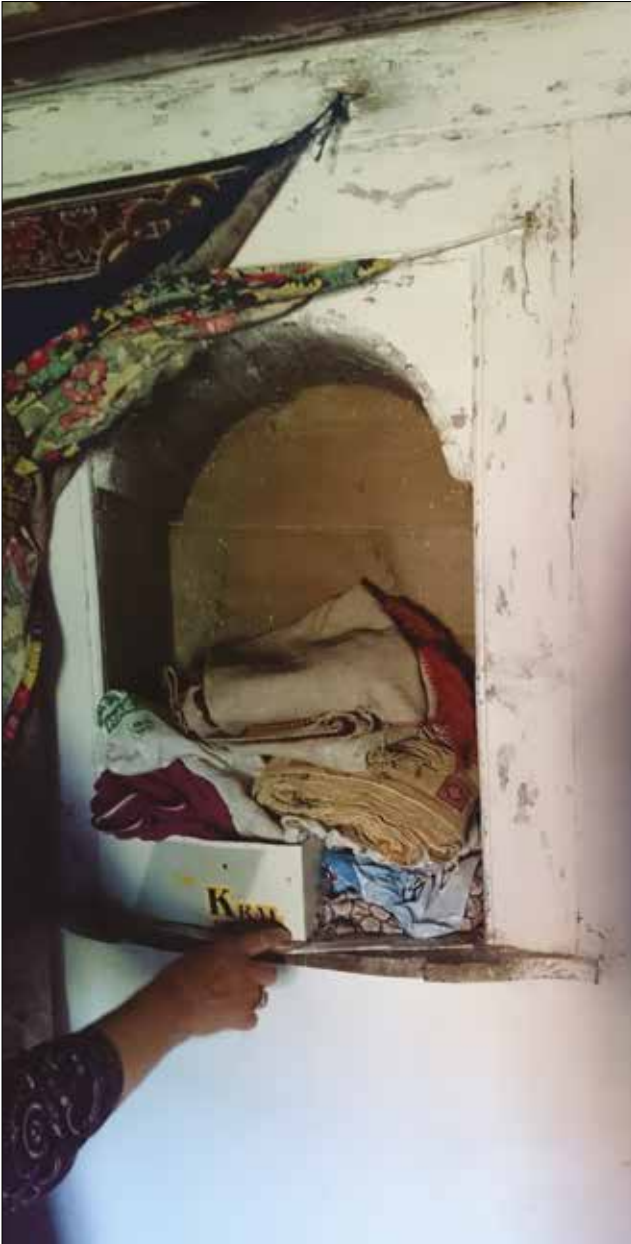
Çalışılan yapılarda, farklı işlevlere yönelik çeşitli şekillerde niş yapıları gözlemlenmiştir. Bunlar genelde kâgir duvarlarda

açılmış, eşya koymaya yarayan işlevsel boşluklardır (Foto. 22). Çeşitli şekillerde ve boyutlarda, ahşap çerçeveler ile süslenen örnekler olabileceği gibi, basit yapılı ocak yanına açılmış küçük yuvalar şeklinde olan örneklere de rastlanmıştır.

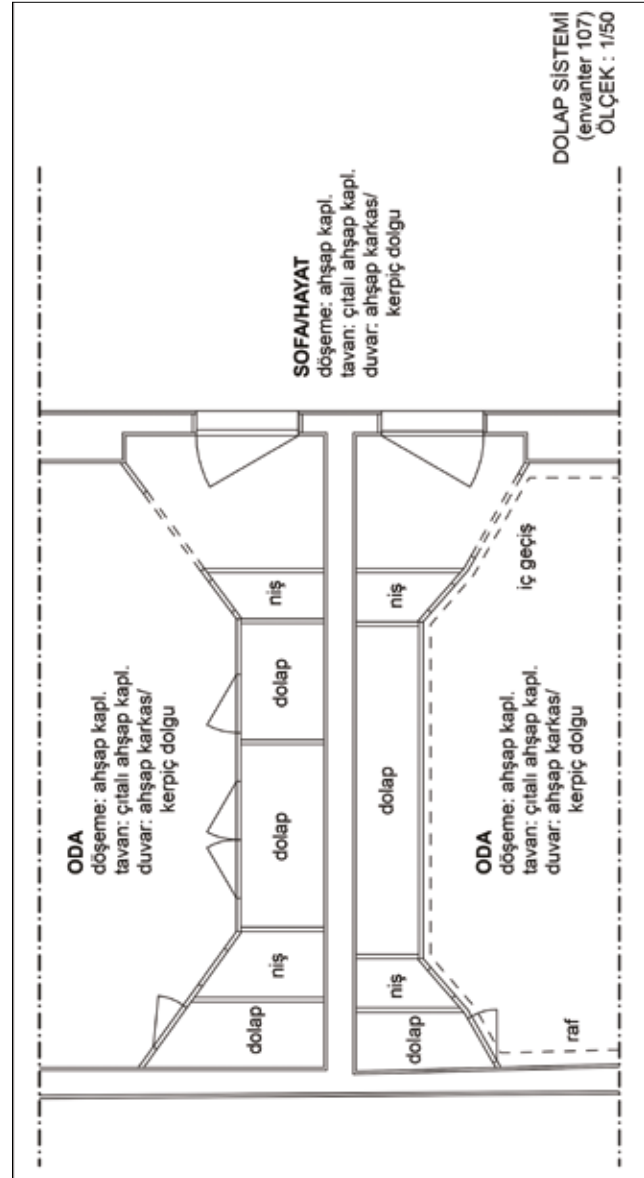
Aydınlatma için gaz lambalarının kullanıldığı zamanlarda, ışığın mekânlar arasından geçişini sağlamak amacıyla, odaların genellikle sofayla arasındaki bölücü duvarlara açılmış ışıklıklar bulunmaktadır (Foto. 23).

Fotoğraf 21. Dolap sistemi (E-39) (Yıldız, 2017) / *Traditional closet system*

Fotoğraf 22. Niş örneği (E-107) (Yıldız, 2017) / *An example of a Niche*

Şekil 8. Özgün dolap-niş-kapı sistemi (E-39) (Yıldız, 2018) / *Original closet-niche-door system*

Gelemiş geleneksel konutlarında sabit mobilya olarak sedir kullanılmıştır. Yükseklikleri 30-40 cm. ve genişlikleri 70-100 cm. olan sedirler, genellikle pencere duvar boyunca (Foto. 24) ya da köşe odalarda L biçiminde (Foto. 26) uzanmaktadır. Sabit oturma elemanları olan sedirlerin bazıları içine eşya koyulabilecek şekilde, bazıları altlarına eşya koyulabilecek şekildedir.

Gelemiş yerleşim dokusu içerisindeki geleneksel konut yapılarının özgün örneklerinde, mutfak olarak ayrılan özel bir kapalı mekânın olmadığı, sofanın bir tarafında abdestlik denilen mimari elemanın bulunduğu öğrenilmiştir (Foto. 26). Yerleşimde eski dönemde yemekler oda içlerindeki ocaklıklarda pişirilirken abdestlik; evde bulunan yemek kapları, taşınan su kapları ve testilerin konulduğu, bulaşıkların ve ellerin yıkandığı bir nevi mutfak olarak kullanılan bölümdür.

Fotoğraf 23. Işıklık örneği (E-131) (Yıldız, 2017) / *Lamp niche example*

Fotoğraf 24. Odalarda bulunan sedir örnekleri (E-142) (Yıldız, 2017) / *Traditional couch samples*

Fotoğraf 25. Odalarda bulunan sedir örnekleri (E-142) (Yıldız, 2017) / *Traditional couch samples*

Tuvaletlerin tamamının yapı içerisinde yaşama katında çözümlendiği görülmüş, dışarıda/bahçede herhangi bir hela yapısına rastlanmamıştır. Abdestliğin bitiminde yapıya ek bir çıkıntı biçiminde tuvalet/hela inşa edilmekte (Foto. 27), bu çıkıntı çoğu kez sadece ahşap plakalarla sofadan ayrılp kapatılarak oluşturulmakta, bazen de payandalar ile taşılmaktadır.

Fotoğraf 26. Açık sofadan abdestliğe bakış (E-39) (Yıldız, 2017) / *The view of old kitchen niche from open sofa*

Gelemiş'te eskiden önemli geçim kaynaklarından olmasına ve yerleşimde büyük sürü sahiplerinin olduğu bilinmesine rağmen, günümüzde aileler sadece kendileri için hayvan beslemektedir. Hayvanlar için ve depo amaçlı yapılmış özel mekânlar olan samanlık yapıları haricinde, konut yapılarının içerisinde de giriş katta taşlık alanından ayrılmış bölümler bulunmaktadır. Bu bölümler ahşap bölücüler ile sağlanabileceği gibi ayrı odalar şeklinde örneklere de rastlanmaktadır.

Geleneksel Türk evlerinde uygulanan plan şemaları ile cephe düzenlemeleri arasında doğrudan bir ilişki sözü konusundan (Ürer 2013: 201) sofa, cephe düzenini etkileyen en önemli unsur iken eyvanlar, merdivenler, kapalı ve açık çıkıntılar ve cumbalar da cephe tasarımında önemli yere sahip öğelerdendir (Eldem 1987: 16).

Fotoğraf 27. Hela eki (E-129) (Yıldız, 2017) / *Toilet addition*

Envanter 99 duvarında gömülü halde mermer bir yazıt olduğu görülmüş; bu mermer yazıtın eski köy okulundan alınıp mevcut yerine getirildiği öğrenilmiştir. Bursa Büyükşehir Belediyesinin yöre ile ilgili yaptığı bir çalışmada; Esra Çobanoğlu tarafından çevirisi yapılan yazıtta “Gelemiş Mekteb-i İbtidaiyesi Sene 1242, (1826-1827)” (Elbas & Diğerleri 2014: 232-237) yazdığı öğrenilmiştir (Foto. 29).

Gelemiş geleneksel konutlarının cepheleri çoğunlukla düzdür ancak çok yaygın olmamakla birlikte farklı tipte çıkmalı yapılara da rastlanmaktadır. Bu çıkmaların tamamı kapalı, tüm cephe boyunca devam eden paralel (Foto. 30) veya asimetrik şekilli (Foto. 31) çıkmalardır. Çıkmalar genellikle sokak cephesine doğru, birinci kat seviyesinde ahşap düz payandalar ile taşınmaktadır.

Fotoğraf 28. Cephelerde bulunan mermer yazıtlar (E-147) (Yıldız, 2017) / *Marble inscriptions on the facades*

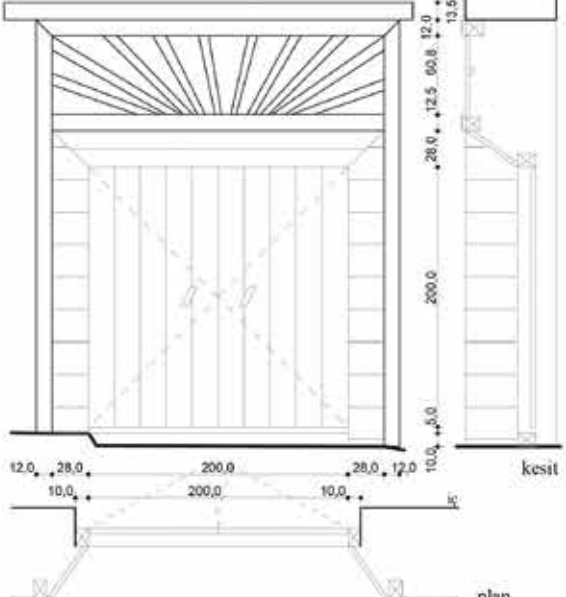

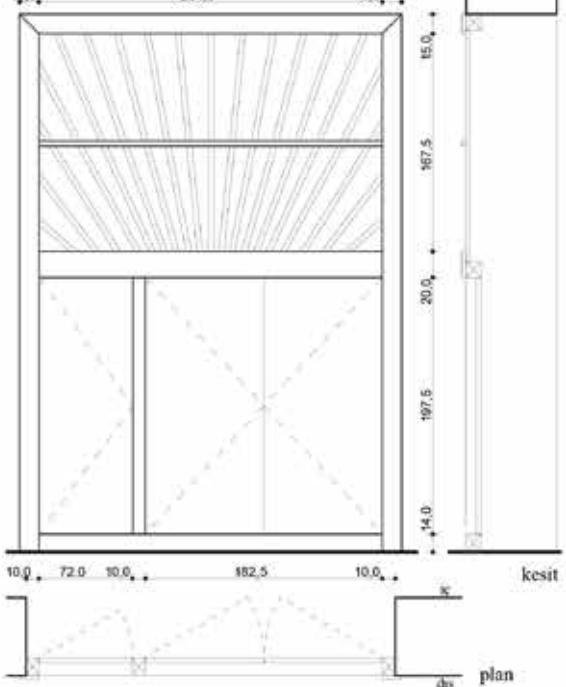
Fotoğraf 29. Cephede bulunan mermer yazıt (E-99), (Yıldız, 2017) / *Old marble inscription on the facade*

Fotoğraf 30. Düz çıkmalı yapı örneği (E-96) / *Example of a building with a simple rectangular projection.*

Fotoğraf 31. Açılı çıkmalı yapı örneği (E-49) / *Example of a building with an angular projection.*

TEK KANATLI KAPI TIPI	 <p>322/3 - Envanter 49 - ışıklıklı giriş kapısı</p>	 <p>restitüsyon</p>
ÇİFT KANATLI KAPI TIPI	 <p>338/1 - Envanter 126 - ışıklıklı giriş kapısı</p>	 <p>kesit</p> <p>plan</p>
TEK-ÇİFT KANATLI KAPI BİRLİKTE KULLANIM	 <p>340/9 - Envanter 142 - ışıklıklı giriş kapısı</p>	 <p>kesit</p> <p>plan</p>

Şekil 9. Geleneksel ahşap giriş kapı tipleri / *Typology of traditional main entrance doors.*

Gelemiş kırsal yerleşiminde geleneksel konutların müdahale edilmemiş giriş kapılarının tamamı ahşaptır ve yüksek tavanlı taşlık alanına açılan bu kapıların üzerlerinde, alanı aydınlatmak amacıyla bulunan ışıklıklara rastlanmaktadır. Form ve büyüklükleri değişken olmakla birlikte, kimi örneklerde tüm kapı boyunca uzanan, ahşap çıtalı ızgaralı şeklindedir (Şek. 9).

Dış kapıların önemli elemanlarından biri de kapı kolları, tokmaklar ve kilitlerdir. Yerleşimde giriş kapılarının sadece birinde (Foto. 32) kapı tokmağına rastlanmıştır.

Konutlarda farklı tipte (Foto. 33) kapı kilitlerine rastlanmıştır, sözel kaynaklardan yörede bu kapı kilitlerine Tavşanlı Kildi (Foto. 34) adı verildiği öğrenilmiştir. Bunun sebebi kilitlerin Kütahya'nın Tavşanlı ilçesinden temin edilmesidir.

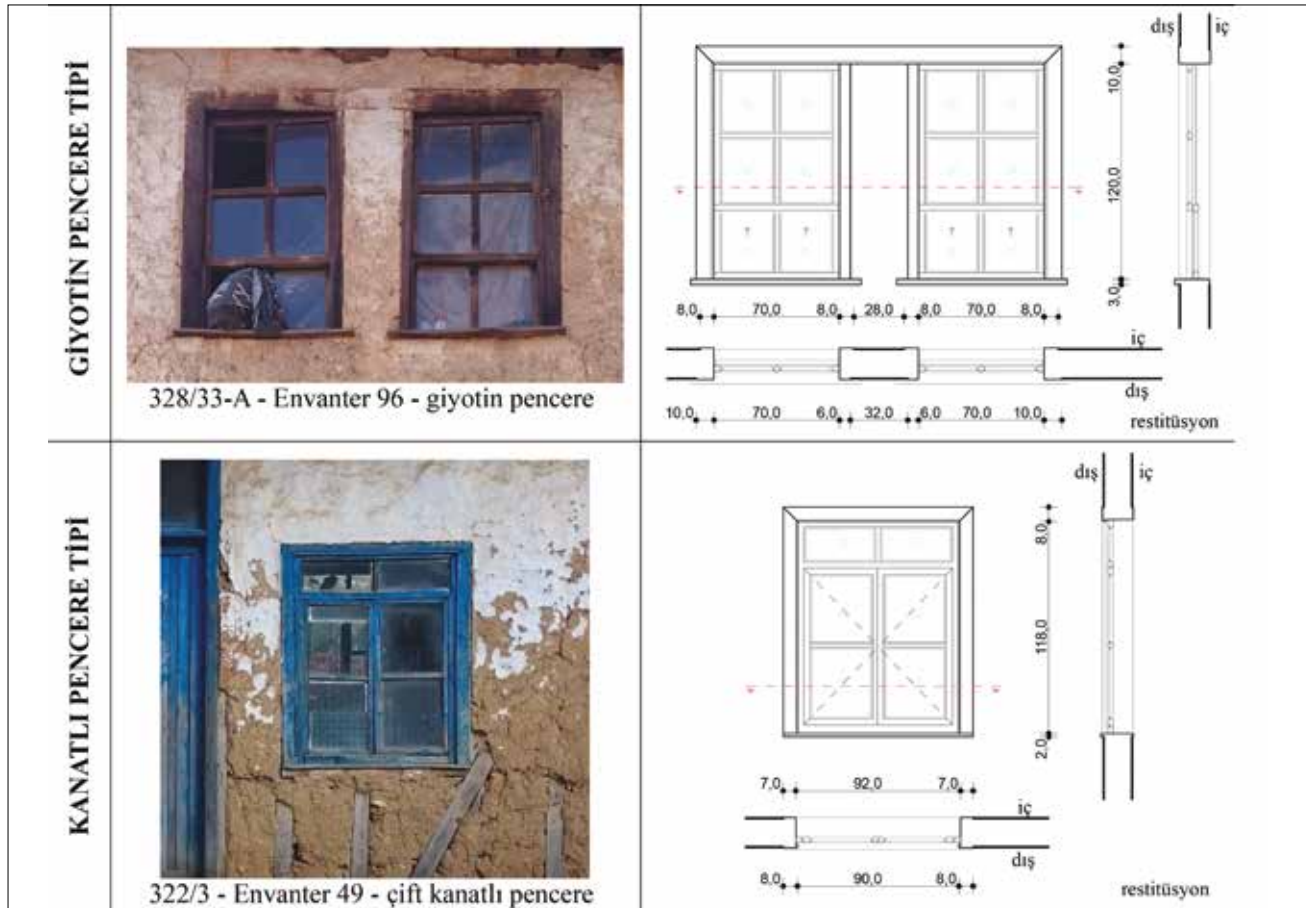
Fotoğraf 32. Giriş kapısında bulunan metal tokmak (E-110) (Yıldız, 2017) / *Metal mallet on entrance door*

Fotoğraf 33. İç kapılarda bulunan kilit çeşidi (E-126) (Yıldız, 2017) / *A lock sample in interior doors*

Fotoğraf 34. Dış kapılarda bulunan kilit çeşidi (E-83) (Yıldız, 2017) / *A lock sample in exterior doors*

Şekil 10. Yerleşimde bulunan pencere tipleri (Yıldız, 2018) / *Traditional window typology*

Yerleşimdeki en eski yapılarda değiştirilmemiş doğramaların, kanatlı pencerelerden belirgin oranda küçük olan giyotin pencereler olduğu, daha sonraki dönemlerde inşa edilen geleneksel yapılarda kanatlı pencere kullanımına geçildiği görülmektedir (Şek. 10).

Manzaraya yönelim ve sokaklar, pencere düzeninin oluşmasındaki en önemli faktörlerdendir.

Yerleşimde bulunan Envanter 110 yapısı kuzeydoğu cephesinin, birinci kat seviyesinde ahşap kafes detayı (Foto. 35) ve Envanter 131 yapısının zemin katta eskiden fotoğrafçı dükkânından açılan özgün ahşap korkuluk (Foto. 36) detayına rastlanmıştır.

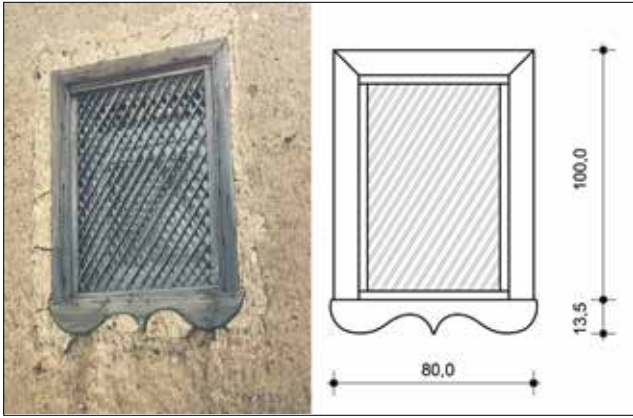

Foto 35. Ahşap kafes örneği (E-110) (Yıldız, 2018) / *Wooden window screen example*

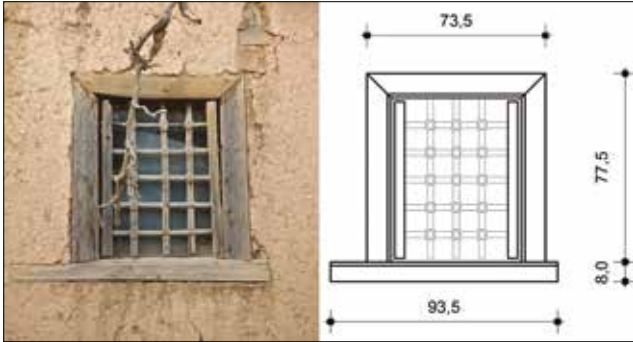

Foto 36. Ahşap parmaklık örneği (E-131) (Yıldız, 2018) / *Wooden window rail example*

Geleneksel Yapıların Yapım Sistemi ve Malzeme Özellikleri

Gelemiş konutlarında, ahşap karkas arası kerpiç dolgu kat duvarları; zeminden yarım kat ya da çoğunlukla, zeminden birinci kat hizasına kadar yükselen ahşap hatıllı kaba yonu moloz taş taşıyıcı duvarlar üzerine oturtulmuştur (Foto. 38). Yapıların inşasında kullanılan taşların, yakınlardaki taş ocaklarından getirildiği öğrenilmiştir. Yerleşim genelinde taşıyıcı beden duvarları 60-80 cm. kalınlıkta değişen ölçülerdedir.

Fotoğraf 37. Ahşap karkaslar arası kerpiç tuğla dolgu ve karkaslar üzerine yapılan bağdadi çıtalı cephe sistemi (E-134) (Yıldız, 2017) / *Traditional connotation technique of wooden skeleton with mud brick infill*

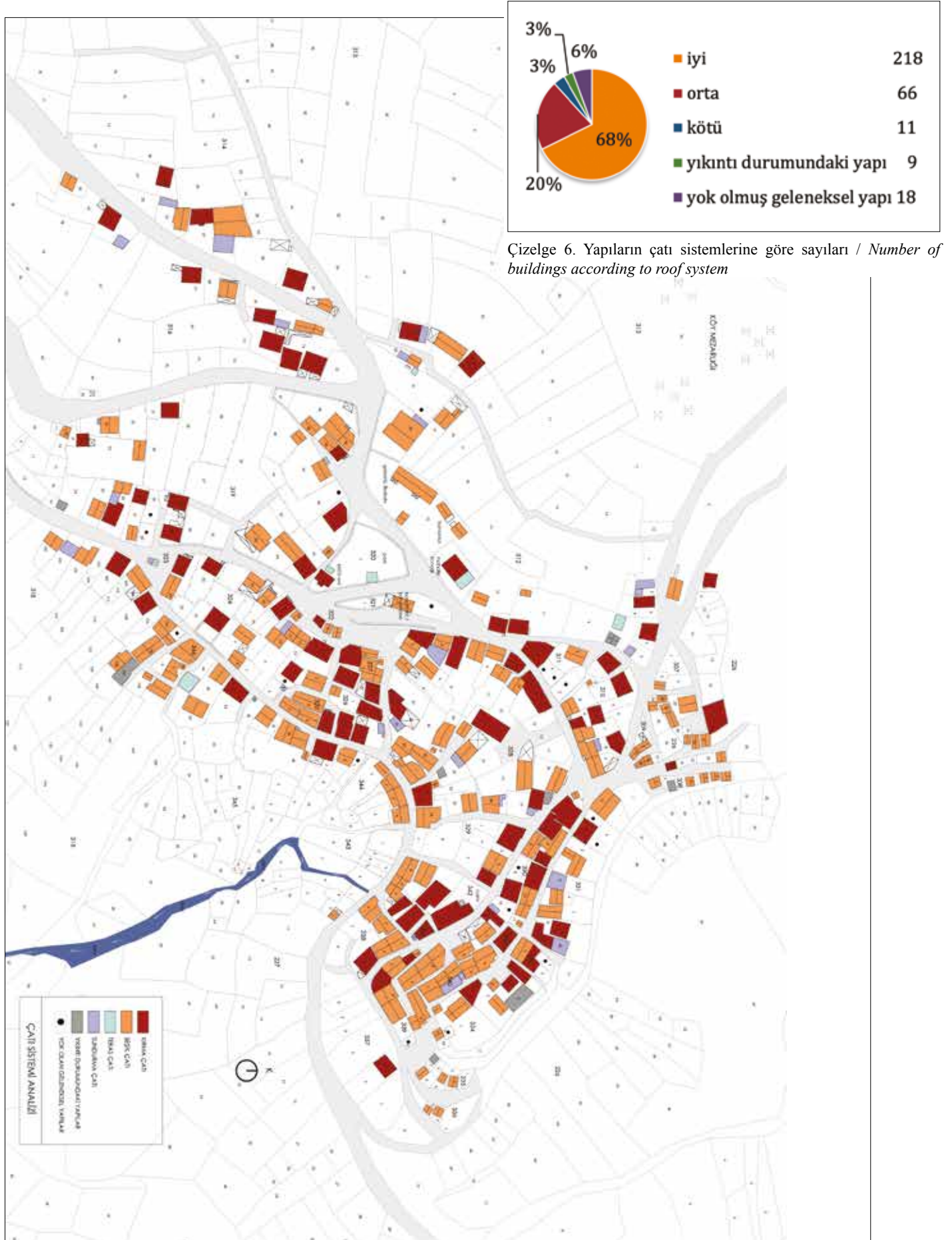

Fotoğraf 38. Döşeme örneği (E-61) (Yıldız, 2017) / *A sample of traditional floor-type*

Konutlarda zemin kat döşemeleri genellikle sıkıştırılmış toprak veya taşlık şeklindedir. Üst katlarda döşemeler, farklı şekillerde kurulmuş ahşap kirişleme sistemleri üzerine ahşap kaplamadır.

Yerleşimde sınırlı sayıda yapıda olduğu tespit edilen sistemde (Foto. 39); 100-200 cm. arayla konumlandırılmış ana kirişlerin aralarının, ortalama 12x12-15x15 cm. yuvarlak kesitli ağaçların birbirine sık bir şekilde bitişik olarak konumlandırılması ve bu tabakanın üstünün toprak bir dolgu ile sıvanarak, ağaçlar arasındaki boşlukların kapatılması ile oluşturulmuştur. Daha sonra bu tabaka üzerine döşeme tahtalarının çakıldığı görülmüştür. Yapılan bu sistem ile üst kat odalarından soğuk taşlık mekânlarına doğru, döşemeden gerçekleşecek ısı kaybının önüne geçilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Gelemiş yerleşim dokusunu oluşturan geleneksel konutlarının çatıları; %30-35 eğim arasında değişen beşik ve kırma çatılı biçimdedir.

Şekil 11. Çatı tipi / Roof Types

Levha 7. Örnek envanter fişi⁵ (Yıldız, 2018) / An example of the inventory forms.

TÜRKİYE KIRSAL MİMARLIK ENVANTERİ		YAPI		Envanter No: 39
Yerleşme adı	GELEMİÇ KÖYÜ	Cadde/Sokak		Gelemiş Köyü iç yolu
İli	Bursa	Pafta		-
İlçesi	Keles	Ada - Parsel		318 - 149
Taşıyıcı Sistem	Ahşap hatıllı / Kerpiç yığma	Yapı Türü		Konut
Örtü Türü	Beşik çatı	Yapım Tarihi		19.yy ikinci yarısı
Örtü Malzemesi	Alaturka kiremit	Sağlamlık Durumu		İyi
Plan Tipi	Dış sofalı	Kullanım Durumu		Kullanılmıyor / Girildi
Kat Sayısı	Z+1 katlı	Isınma		Ocaklık-Soba
	☐ Bodrum ☐ Ara kat	Altyapı	☐ Kanalizasyon	☐ Elektrik ☐ Tel.
Genel Tanım	Yerleşimdeki en eski yapılardan olup, yapısal ve plansal özelliklerini yapıldığı tarihte olduğu gibi koruyabilmiş tek örnektir. İki katlı yapının zemin katında, üst katlardaki odaların sınırına kadar, ahır ve depo olarak kullanılan mekânlar bulunmakta ve zemin kotundan bir miktar yükseltilmiş bu mekânlar direkt olarak dışarıya açılmaktadır. Üst katta üç oda bulunmaktadır. Bu odalar açık sofaya açılmakta, odalardan ikisinde yerleşimin geleneksel sivil mimari yapı elemanlarının tüm özgün örnekleri görülebilmektedir.			
Yapım Tekniği ve Malzeme	Yapı birinci kat seviyesine kadar kaba yonu moloz taş beden duvarları üzerine, ahşap hatıllı kerpiç yığma tuğla duvarlardan oluşmaktadır. Açık sofa, ahşap dikme ve kirişlerle taşınırken üst kat sofaya ahşap tek kollu merdiven ile ulaşılmaktadır. Sofa mekânının altı açık üstte çatı konstrüksiyonu ile kapalıdır. Merdiven kısmen açıkta olup ahşap çıtalarla kaplanmış, başında tahtalık denilen tuvalet mekânı bulunmakta ayrıca sonradan sofa mekânı bölünerek oluşturulan bir oda bulunmaktadır. Yapı beşik çatı olup alaturka kiremit kaplıdır.			
Bezeme	Açık sofalı yapıda sofa mekânı, çatı strüktürü ve saçak altları açıkta gözlenmektedir. Ancak odaların tavan kaplamaları çıtalı ahşap kaplama, döşemeler ise ahşap kirişler üzeri ahşap kaplamadır. Cepheleer büyük çoğunluğu dökülmüş halde kerpiç sıva üzeri kireç boyalıdır.			
Devşirme Malzeme	Devşirme malzeme kullanımına rastlanmamıştır.			
Özgünlük ve Sağlamlık Durumu	Strüktürel olarak açık sofa döşeme ve kirişleri ile çatı konstrüksiyonunda ciddi sıkıntılar bulunan yapıda sıva ve boya kayıpları da mevcuttur. Ayrıca açık sofayı ve merdiveni kaplayan ahşaplarda eksiklikler ve bozulmalar mevcuttur. Yerleşimde bulunan bu geleneksel konutun orijinal odalarında, geleneksel mimarinin özgün iç mekân elemanlarından olan; sülhane, yüklük, tüteklilikli ocaklık, musandıra (dolap üstü raf) yapılarının tümünü bütünselliklerini koruyabilmiş şekilde gözlemleyebilmek mümkündür. Yapı açık sofalı plan özelliğini de koruyabilmiş, yörenin en eski ve değerli örneklerinden biridir. Ayrıca yapının odalarında bulunan pencerelerin küçük olup bunun sebebinin savaş zamanı dışarıya ışık çıkışını en aza düşürmek olduğu öğrenilmiştir.			
Gözlem ve Değerlendirme	Yapının sofa ve çatıda bulunan strüktürel hasarlar ile diğer sıva, boya vb. gibi basit onarım problemlerinin tümünün en uygun yollarla giderilmesi gerekmektedir. 330/7 parseldeki yapı ile birlikte bu iki yapının öncelikli ve özel olarak korunup, tanıtılması gerekmektedir. Bu sebeple yapıların muhdes eklerinden arındırılıp nitelikli bir proje ile müze olarak işlevlendirilmesi, yöresel mimarinin tanıtılması açısından oldukça önemlidir.			

⁵ Hazırlanan envanter fişleri 'TÜBA-TÜKSEK Kırsal Mimarlık Envanteri' esas alınarak hazırlanmıştır.

Yerleşimdeki tüm geleneksel yapılar harita üzerinde tek tek tespit edilmiş, fotoğraflanmış, ada/parsel numaraları belirlenmiş ve önce ada numarası daha sonra parsel numarasına göre sıralanarak 161 geleneksel yapının envanter fişi doldurulmuş, bunlardan 20'si sahip oldukları nitelikler sebebiyle (plansal, dönemsel, yapısal özgünlük vb.) detaylı çalışılmıştır. Bu yapıların envanter fişlerine 1/100 ölçekli kat planları ve görünüşler de eklenmiştir.

GELEMİÇ GELENEKSEL YAPILARINDA BOZULMA SEBEPLERİ VE TÜRLERİ

Geleneksel Yapıların Bozulma Sebepleri

Gelemiş geleneksel konutlarında gözlemlenebilen çeşitli bozulma sebeplerini; üst başlıkta; sosyal (insan kaynaklı) ve fiziksel sebepler olarak sınıflandırmak mümkündür.

Yanlış onarımlar “yapıda, bozulmanın asıl kaynağını belirlemeden yapılan, bozulmanın nedeni değil, sonucunu ortadan kaldırmaya yönelik yanlış onarımların, zaman içinde oluşturduğu bozulma nedenleridir (Binan: 1994 s.215).”

Fotoğraf 39. Değişen pencere boyutları (E-90) (Yıldız, 2017) / Size changes in the windows

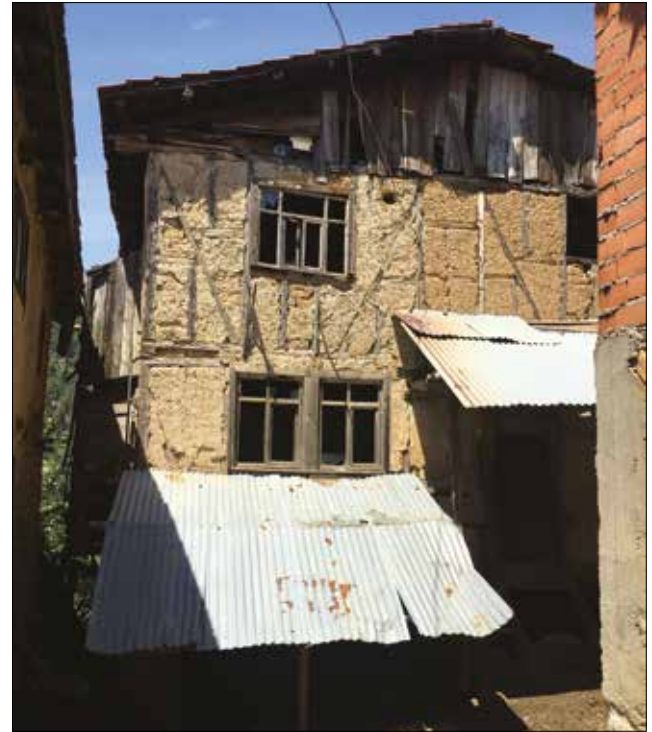

Fotoğraf 40. Cephede çimento sıva uygulaması (E-101) (Yıldız, 2017) / Cement plaster on the facade

Gelemiş geleneksel konutlarında gözlemlenebilen en sık ve yıkıcı müdahalelerden biri; zamanla tahrip olarak işlevini yerine getiremeyen ya da kullanıcılar tarafından yeterli görülmeyip büyütülmek veya küçültülmek istenen pencere doğramalarına bilinçsizce müdahale edilmesidir. Bu işlemler sırasında taşıyıcı dikme ve çatkılar kesilmek suretiyle ahşap sisteme müdahale edilmekte ve taşıyıcı sistem zayıflatılmaktadır (Foto. 40).

Yerleşimde çok yaygın olmamakla birlikte, bir diğer müdahale ise; yapı cephelerinde dökülen kerpiç sıvalar yerine çimento sıva uygulaması yapılmasıdır (Foto. 41).

“Mimarlık mirası ancak, halk ve özellikle de genç kuşak onun değerini bilirse yaşayacaktır (Amsterdam Bildirgesi: 1975).”

Fotoğraf 41. Terk edilmiş geleneksel yapılar (E-115, E-80) (Yıldız, 2017) / Abandoned traditional buildings

Fotoğraf 42. Terk edilmiş geleneksel yapılar (E-115, E-80) (Yıldız, 2017) / Abandoned traditional buildings

Birçok yapının; kullanıcıların vefat etmesi, ailenin kalan fertlerinin şehre göç etmiş olması, betonarme yapılarda yaşama özentişi, yapıdaki bozulmaların onarılamaz hale gelmesi gibi ekonomik ya da sosyal kaynaklı sebeplerden dolayı terk edildiği gözlenmiştir (Foto. 41, 42).

Yerleşim genelinde betonarme yapılar günden güne artmakta, artan plansız ve niteliksiz yapılar geleneksel dokunun sahip olduğu özgün ve doğal değerlerin yok olmasına sebep olmaktadır.

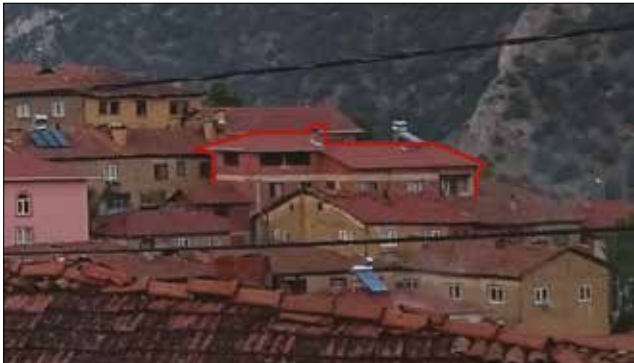
“Geleneksel yapılara müdahalede, bu yapıların konumuna, fiziksel ve kültürel çevreyle ilişkilerine ve birbirlerine göre düzenlerine saygı gösteren, onları koruyan bir yaklaşım benimsenmelidir (ICOMOS, 1999).”

Aşağıda; topografyaya birbirlerinin görüş açısını kesmeyecek şekilde bir hassasiyet ile yerleşen geleneksel dokunun içerisinde bulunan 339/1-2 parsellerdeki yapılar yerine (Foto. 43), çevre yapıların gabarileri ve açıları hiçe sayılarak, geleneksel yapı yerine inşa edilen betonarme yapı (Foto. 44) görülmektedir.

Yerleşimde bulunan yapı elemanlarının bozulmasına sebep olan korozyon etkisinin daha çok ahşap yapılarla birlikte çalışan metal parçalarda; kapı, pencere kolları

Fotoğraf 43. 339/1-2 parsel eski hali (URL-12) / Former view of the lots 339/1-2

Fotoğraf 44. 339/1-2 parsel yeni hali (Yıldız, 2017) / Current view of the lots 339/1-2

ve kilitlerde olduğu gözlenmiştir (Foto. 45). Yapı elemanlarının su ile teması malzeme bünyesinde su depolanmasına ve depolanan su da biyolojik bozulmalara sebep olmaktadır. Yağmur ve kar suları kiremitlerde, çatı kaplama sisteminden geçerek çatı konstrüksiyonunda ve daha sonra da yapı içerisine ulaşarak yosunlaşma ve mantarlaşmalara sebep olabilmektedir (Foto. 46). Rüzgâr ya da kuşlar ile taşınan toprak, tohum ve diğer organizmalar da cephe ve çatı sistemlerinde bozulmalara sebep olmaktadır.

Fotoğraf 45. Metal korozyonunun ahşaba olan etkisi (Yıldız, 2017) / The effect of metal corrosion on wood

Fotoğraf 46. Kiremitlerde ve çatı sisteminde oluşan bozulmalar (E-19) (Yıldız, 2017) / Deterioration in roof system and tiles.

Geleneksel Yapılarda Değişimler

“Geleneksel yapıların yeni işlevlere uyarlanması ve yeniden kullanımında, yapılar kabul edilebilir bir yaşam standardına yükseltirken; bütünlüğü, karakteri ve biçimi saygı görmelidir (ICOMOS, 1999).”

Yerleşimdeki konut yapılarında sıklıkla gözlemlenebilen plan düzenine yapılan müdahalelerde; açık sofalı konutlarda sofanın kapatılması, genellikle sofa mekânından bölünmek suretiyle yeni mekân üretimi, kullanılmayan mimari öge ve mekânlar, mekânların işlev değiştirmesi, bölünmesi, genişletilmesi veya farklı tür ve işlevde çeşitli eklentiler yapılması söz konusudur (Lev. 1).

Gelemiş geleneksel dokusu içerisinde genellikle en eski yapıların açık sofalı (dış sofalı) olduğu, bu yapıların birçoğunda sofaların günümüzde; ısı kaybını azaltmak ve/veya daha fazla kapalı mekân elde etmek gibi sebeplerle duvar ile çevrilip kullanıldığı, plan düzeninin değiştirildiği gözlenmiştir.

“Eklemelere ancak yapının ilgi çekici bölümlerine, geleneksel konumuna, kompozisyonuna, dengesine ve çevresiyle olan bağıntısına zarar gelmediği durumlarda izin verilebilir (Venedik Tüzüğü, 1964).”

Ayrıca yerleşimde geleneksel yapılara; farklı işlevli küçük hacimlerden (Foto. 47), düşeyde tüm yapı boyunca eklenen çok katlı yığma yapı eklerine (Foto. 48) kadar da görmek mümkündür.

Geleneksel yapılarda; yatayda (Foto. 49) veya düşeyde (Foto. 50) kat ölçeğinde müdahale edilen ve plan bütünlüğü bozulan örneklerle rastlanmıştır.

Cephe düzeninde en önemli elemanlardan olan pencere ve kapı doğramalarının; eskime, kırılma gibi durumlarda orijinal olmayan doğramalar ile

Fotoğraf 47. Geleneksel yapıda tuvalet eki (Yıldız, 2017) / Toilet addition in traditional building

değiştirilmesi (Foto. 51), değişen ihtiyaçlarla büyütülmek veya küçültülmek istenmesi sonucu niteliksiz doğrama seçimi, kapatılması (Foto. 52), cephe düzenini olumsuz yönde etkilemektedir.

Zaman içinde yapılmış yol ve yenileme çalışmalarında; geleneksel yapı giriş kotlarının bazı örneklerde yol kotunun altında (Foto. 53), bazılarında yol kotunun üstünde kaldığı, bazı örneklerde de beden duvarlarının hasar gördüğü (Foto. 54) gözlenmiştir.

Yerleşimde geleneksel konutlarda dikkat çeken bir diğer uygulama ise; zemin kat giriş kapısı haricinde birinci kata direkt ulaşımı sağlayan sonradan ikinci bir giriş açılması durumudur (Foto. 55). Birinci kata ulaşım, yapı eğimli bir araziye oturuyor ise eğimin en uygun olduğu cepheden genelde birkaç basamaklı betonarme ya da ahşap merdiven yapıya eklenerek sağlanmaktadır. Bu yapılarda zemin kat taşlık mekânlarının aktif olarak kullanılmayıp daha çok depo amaçlı kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Fotoğraf 48. Geleneksel yapıya iki katlı ek (Yıldız, 2017) / Two-storey addition to traditional building

Fotoğraf 49. Yarı yıkılmış durumda yapı (331/9) (Yıldız, 2017) / Half-demolished (horizontally) structure

Levha 8. Geleneksel yapıların plan düzeninde meydana gelen değişimler (Yıldız, 2018) / *Changes in the plan layout of traditional buildings*

AÇIK SOFALARIN KAPATILMASI ve SOFANIN BÖLÜNEREK MEKÂN OLUŞTURULMASI		
YAPI	RÖLÖVE	RESTİTÜSYON
ENVANTER 39 		
ENVANTER 61 		
ENVANTER 107 		
ENVANTER 121 		
ENVANTER 145 		

Gelecekte yerleşimi geleneksel yapı cephelerinde bilinçsizce yapılmış çimento sıva uygulamaları ile birkaç yapıda aynı malzeme ve renkte yapılmış mantolama uygulamalarını da görmek mümkündür (Foto. 56). Öncelikle cephe düzeni ve sokak silüetlerini olumsuz etkileyen bu uygulamalar, geleneksel yapıların doğal nefes alma özelliklerini engellemekte, bu sebeple yapısal elemanların da bozulmasına sebep olmaktadır.

GELEMEÇ GELENEKSEL YERLEŞİM DOKUSU İLE SİVİL MİMARİ ÖĞELERİNİ KORUMA VE YAŞATMA ÖNERİLERİ

Gelecekte yerleşimi kırsal dokusu ile geleneksel yapılarının da Bursa dağ yöresine ait kültürel miras niteliğinde olduğu ancak bu değerlerin; değişen yaşam şartları, ekonomik yetersizlikler, koruma bilincinin olmaması ve diğer sebeplerden dolayı yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olduğu görülmektedir. Günden güne artan bu kayıpların önüne geçmek ancak yörenin sosyo-ekonomik ve fiziksel anlamda kalkındırılması

Fotoğraf 50. Yarıyı yıkılmış durumda yapı (E-98) (Yıldız, 2017) / *Half-demolished (vertically) structure*

Fotoğraf 51. Değiştirilen pencere ve kapı (E-138) (Yıldız, 2017) / *Changed window and door examples*

ile mümkün olup kırsal turizmin canlandırılması da bu amaçla yapılabilecek çalışmalardan biridir.

Gelemiş yerleşimi; öncelikle korunmuş geleneksel kırsal sivil mimari dokusu, tarihi yapı kalıntıları, görülmeye değer doğal unsurları (Gavurini mağarası), doğa spor aktiviteleri (mevcut tırmanış bahçesi), kültürel ve ekonomik değerleri (geleneksel halk oyunları, yöresel lezzetleri vb.) ile kırsal turizm bağlamında, Keles yöresi dağ köyleri içerisinde en büyük potansiyele sahip yerleşimdir. Bu potansiyelin; zamanla yok olmadan, en kısa sürede nitelikli projeler ve maddi teşvikler ile değerlendirilip hayata geçirilmesinin, başta yerleşim olmak üzere dağ yöresinin kalkınmasında önemli bir rol oynayacağı şüphesizdir.

Gelemiş yerleşiminde en değerli öge, diğer dağ yöresi yerleşimlerinden farklı olarak günümüze kadar varlığını sürdürebilmiş geleneksel mimari dokudur. Öncelikle bu doku ve geleneksel yapıların sürdürülebilirliği sağlanmalıdır.

Fotoğraf 52. Değiştirilen ve kapatılan pencereler (E-59) (Yıldız, 2017) / *Changed and destructed window examples*

Fotoğraf 53. Yol kotundan alçakta kalmış giriş (E-152) (Yıldız, 2017) / *An entrance sample under road elevation*

Bunu yapmanın en etkili ve öncelikli yolu yapılarda kullanıcı sürekliliğinin sağlanmasıyla mümkündür. Kırsal dokuda geleneksel yapı kullanıcı yoğunluğunun sağlanması ise ancak; yapılara olan bilincin artırılması, koruma konusunda eğitim ve kullanıcı konforunun sağlanmasına yönelik nitelikli proje/ fikirler ve ekonomik destek ile mümkün olacaktır.

Fotoğraf 54. Yol çalışmaları sırasında tahrip olan beden duvarı (E-107) (Yıldız, 2017) / *Destructed mainwall sample during road works*

Fotoğraf 55. Envanter 92 (Yıldız, 2017) /

Fotoğraf 56. Geleneksel yapıda mantolama (Yıldız, 2017) / *Sheating practice sample on a traditional building*

Gelecekteki yerleşimde envanter çalışması yapılan 161 yapının, geleneksel mimari özellikleri sebebiyle Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından tescil edilmesi önerilmektedir.

Yerleşimde tarım alanındaki geleneksel bilgi birikimi üzerine, modern tarım ve hayvancılık yöntemlerinin takip edilerek; yöre halkı ile bilgilendirme çalışmaları ve doğru şekilde uygulamaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Kadınların üretime katılımının sağlanması ayrıca önemli olup devlet desteklerinde ve projelerde de kadınlara yönelik pozitif ayrıcalık yapıldığı bilinmektedir (TKDK 2018: 3).

Yerleşimde hâlihazırda var olan ticari faaliyetlerin yürütüldüğü bir tarım kooperatifi (321/1) ve buna bağlı bir satış deposu bulunmaktadır. Bu depo daha nitelikli ve donanımlı elemanlar ile donatılmalıdır. Halk ve kooperatif, yetiştirilen ve satılan ürünler ve kaliteleri ile ilgili arge, pazarlama çalışmalarında ve pazar arayışında bulunmalıdır.

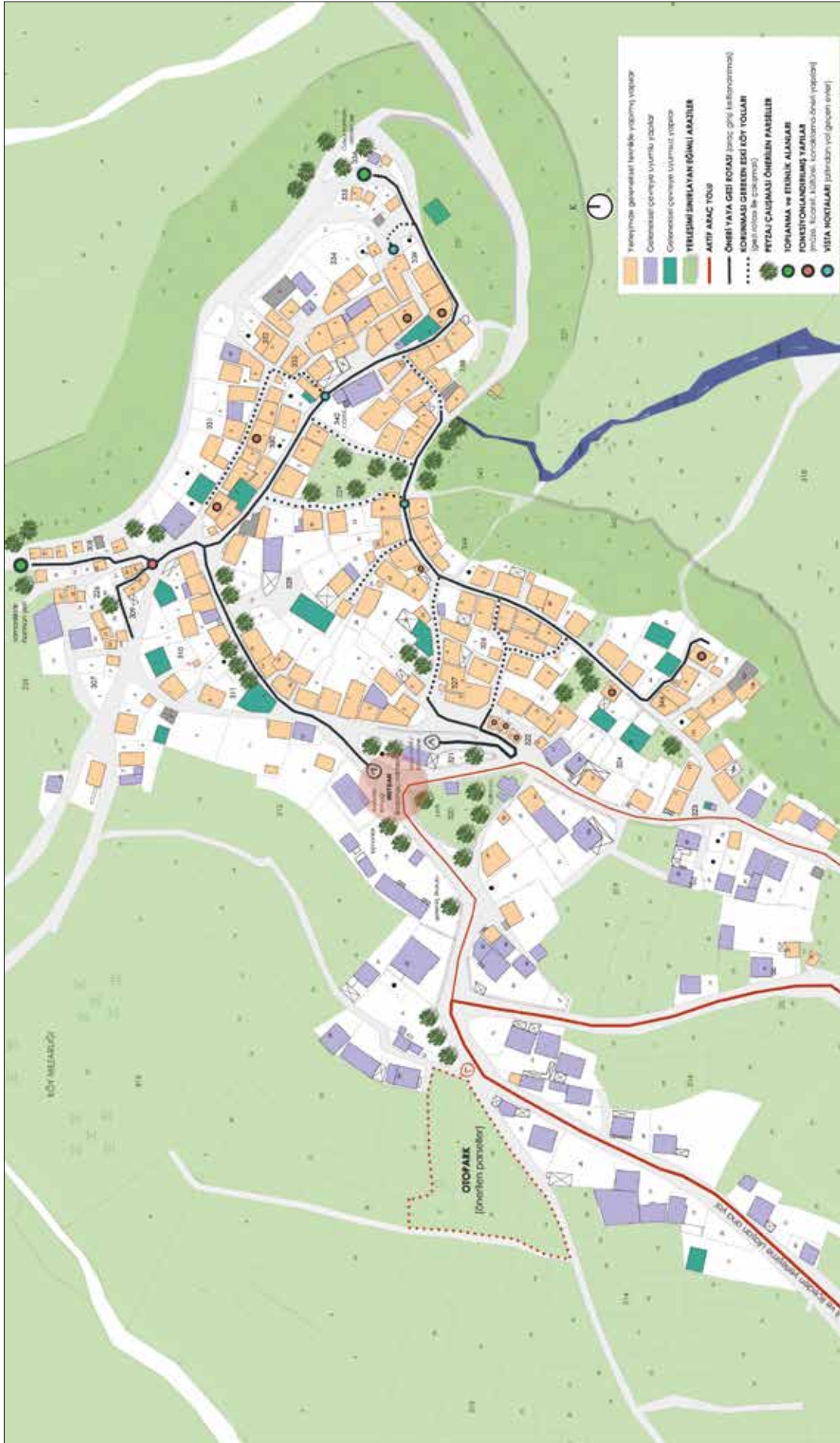
Yerleşim, konumu itibarıyla dağlık ve engebeli arazide bulunmakta, özellikle Doğancı barajı yol ayrımından sonra merkez ilçe ve yerleşime giden yollarda tehlikeli virajlar bulunmaktadır. Bu sebeple öncelikle ilçeye ve sonra yerleşime giden yollarda iyileştirme yapılmalıdır (Şek. 12).

Belirli bir meydan bulunmamakta ancak yerleşimin merkezinde tanımsız geniş bir açıklık bulunmaktadır. Bu açıklıkta; öncelikle kot farkı ve kavşak çözümünün yapılması, daha sonra alanın çeşitli peyzaj öğeleri ile tanımlı bir meydan haline getirilmesi sağlanmalıdır (Şek. 12).

Yerleşim planlamasında özellikle araç ulaşımı planlamasının iyi yapılması ve ilk karşılama alanı olan bu meydana özel ve kamusal araçların bekleme ve park ihtiyacını karşılayacak otopark alanı düzenlenmelidir. Yerleşim içinde yaya dolaşımının tercih ve teşvik edilmesi sağlanmalıdır (Şek. 12).

Yerleşimde bulunan çocuk oyun park alanı, harman yeri vb. tüm kamusal açık alanların temizlenerek, doğal durumlarını bozmadan peyzaj çalışması yapılmalı, uygun kent mobilyaları ile donatılmalıdır. Bu mobilyaların üretiminde uygun tasarımlar ve yöreden elde edilmiş uygun malzemeler seçilmesine özen gösterilmelidir (Şek. 12).

Yerleşimde sokaklarda herhangi bir yönlendirme veya bilgi levhası bulunmamakta; sadece kıraathane, okul, kültür evi, mahalle konağı ve bakkalın cephelerinde isim tabelaları bulunmaktadır. Bu konu ile ilgili bir çalışma yapılmalı; mevcut niteliksiz ekler kaldırılmalı, yerine yerleşim dokusuna uygun malzeme ve tasarımlarda isim ve bilgi levhaları hazırlanmalıdır.

Şekil 12. Gelemiş yerleşimi fonksiyon verme ve çevre düzenleme önerileri (Yıldız, 2018) / Refunctioning for Gelemiş traditional buildings and environmental regulation recommendations

Yerleşimde bulunan birkaç özgün geleneksel taş kaplama sokağın; yaya konforunu gözetken çalışmalar haricinde kesinlikle korunması gerekmektedir (Şek. 12).

Kullanılmayan yapıların ihtiyaçlara göre yeniden işlevlendirilerek korunması ve yaşatılması sağlanmalıdır.

Detaylı olarak incelenen nitelikli yapılar başta olmak üzere, geleneksel dokuyu oluşturan tüm yapıların bir an önce bakım ve onarımı hatta gerekli olan yapılarda restorasyon için çalışmalara başlanmalıdır. Bu çalışmalar için devlet desteği ve farklı finansal desteklere başvurulmalıdır.

Yeni yapı izni verilen parsellerde planlama aşamasında; jeoloji, rüzgâr yönü ve bakı açısından değerlendirilmelerin özenle yapılması sağlanmalıdır.

Yerleşimde; belirlenen aks üzerindeki öncelikli yapılar başta olmak üzere; geleneksel yapılarda bulunan uyumsuz eklerin tamamı temizlenmelidir.

Eksik kısımlar tamamlanırken, bütünle uyumlu bir şekilde bağdaştırılmalı, yapılacak onarımların, sanatsal ve tarihi tanıklığı yanlış bir biçimde yansıtmaması için, özgünden ayırt edilebilecek bir şekilde yapılması gereklidir (Venedik Tüzüğü, 1964).

Yerleşimde yapılacak olan tüm çalışmaların önceliği, kültürel miras değerlerini korumak ve yapılacak her projeye koruma bilinciyle yaklaşmak olmalıdır.

Yerleşimde bulunan konut yapılarından sadece E-107 ve E- 39 geleneksel konut yapılarının odalarında, geleneksel mimarinin özgün iç mekân elemanlarından olan; sülhane, yüklük, tüteklikli ocaklık, dolap üstü raf yapılarının tümünü gözlemleyebilmek mümkün olup, yapılar bütünselliklerini koruyabilmiş niteliktedir. Özellikle Envanter 39 plansal olarak da özgünlüğünü koruyabilmiş, yörenin en eski yapılarından ve açık sofalı plan tipine sahip değerli bir örnektir. Bu iki konut yapısının özel olarak korunup, tanıtılması gerekmektedir. Bu sebeple bu iki yapının müze olarak işlevlendirilmesi, yöresel mimari anlayışın tanıtılması açısından oldukça önemlidir.

E-53, eski köy misafirhanesi mevcutta atıl durumda bulunmaktadır. Bu yapının gerekli çalışmalar yapılarak eski işlevine kavuşturulması, yörenin en değerli sosyal değerlerinden biri olan misafir ağırlama kültürünün tanıtımı ve yaşaması açısından çok önemlidir.

Yerleşimin en karakteristik ve ilgi çekici yapılarından olan ve altlarından yol geçen E-93, 110 ve 134 numaralı konut yapılarının, gelecekte yapılacak herhangi bir çalışmada cazibe noktası olma potansiyelleri yüksektir.

322 ada 1,2 ve 3 parsellerde bulunan, yerleşimde topografya ve cephe uyumunun en güzel örneklerinden olan Envanter 47, 48, 49 numaralı ticaret yapıları, gerekli tüm bakım/onarım işlemleri yapıldıktan sonra bakkal ve kıraathane olduğu bilinen eski işlevlerinde kullanılabilir. Ayrıca bu yapılar (322/1-2-3) okul, kıraathane, köy konağı vb. gibi kamusal yapılara yakın ve yerleşimin merkezi sayılabilecek bir konumdadır. Bu sebeple yapılardan birinin köy halkı ve özellikle de çocuklar için kütüphane olarak düzenlenmeye oldukça elverişli olduğu düşünülmektedir.

340/9 parseldeki Envanter 142 numaralı yapı yerleşimde bulunan tek ara katlı yapı olma özelliği göstermektedir. Yüksek tavanlı, ferah taşlık mekân ve ocaklık, yüklük, sülhane gibi özgün geleneksel iç mekân elemanlarına sahip odaları ile mevcut durumda boş olan bu yapı pansiyon olarak işlevlendirilmeye oldukça uygundur.

Yerleşimde kerpiç yapı dokusu içinde dikkati en çok çeken yapılardan olan samanlıklar, turistik açıdan da yerleşimin simgesi olmuş durumdadırlar. Yerleşimde bulunan üç ana toplanma alanından (harman yeri) birine yakın yapılar; bu toplanma mekânının potansiyelinden de faydalanılarak yeniden işlevlendirilip kullanılabilir.

330/2 parselde bulunan yapılardan biri halen kullanılmakla birlikte; kuzeyde bulunan yapı yerleşimdeki en eski yapılardan olup, atıl durumda bulunmaktadır. Parselin önünde aktif olarak kullanılan bir fırın yapısı bulunmakta, konum olarak samanlık yapılarına da yakın durumdadır. Bu yapının yeniden konut olarak işlevlendirilip, alt katının parsel önündeki fırının potansiyeli ile satış mekânı olarak kullanılması mümkündür.

Yapı cephelerinin özgün teknik ve malzemeyle hazırlanan kerpiç sıvayla sıvanması gerekmektedir ve sıvaların rutin olarak bakımının yapılması sağlanmalıdır.

SONUÇ

Gelemiş yerleşim dokusu sadece bir örnek olmakla birlikte; doku, karakter, kültür ve peyzaj değerlerini koruyabilmiş tüm kırsal yerleşimlerin toplumumuzun kültürel mirasları olduğu ve sürdürülebilirliklerinin sağlanması gerekliliği çok açıktır.

Kırsal yerleşimleri var eden ve önemli kılan; sahip oldukları doğal/peyzaj, sosyo-kültürel değerler ve yapıları çevre öğeleridir. Bu değerler de ancak insan var olduğu sürece korunabilmektedir. İnsanın olduğu yerde gelenek ve görenekler yaşar, tarihi yapılar var olur, kırsal sürdürülebilirlik sağlanır.

Gelemiş yerleşiminden yola çıkılarak kırsal alanların mevcut problemleri incelendiğinde bu yerleşimlerde insan sayısının azalması göze çarpmakta, bunun bir sebebi de insanların ekonomik nedenlerle buldukları çevreyi istekli ya da isteksiz olarak terk etmesidir. Buradan çıkarılacak sonuç insanın varlığının da, bulunduğu çevrenin ekonomik kaynaklarıyla doğrudan ilişkili olduğudur. Yani kırsal sürdürülebilirlik kırsal kalkınmayla sağlanabilecektir.

Kırsal/ekonomik kalkınma kırsal yaşamın sürdürülebilirliğini bu yönden sağlarken, kırsal yaşamın varlığı ve sahip olduğu değerler de ekonomiyi geliştirme potansiyeline sahiptir. Şöyle ki gelenek ve görenekler, yerel el sanatları ve organizasyonlar, yöresel lezzetler, tarih, mimari, tarım faaliyetleri, doğal güzellikler, akarsular, göller, bitki toplulukları, mağaralar vb. kırsal turizm bağlamında veya öznel olarak ekonomik gelir değer sahibi olgulardır.

Tüm bu veriler değerlendirildiğinde bu iki kavramın birbirini besleyici ve destekleyici nitelikte olduğu anlaşılmış, kırsal sürdürülebilirlik sağlanmak isteniyorsa kırsal kalkınmanın sağlanması gerekliliği anlaşılmaktadır. Ancak kırsal kalkınma adına yapılacak her çalışmanın koruma bilinciyle sürekli olarak desteklenmesi bu bağlamda uygulanması gerekliliği söz konusudur.

Kırsal yerleşimlerin özgün değerlerinin ve mimari yapılarının korunması kırsal kalkınma modelleri ve projelerinin uluslararası alanda uygulanmış başarılı örneklerin takip edilmesi ve koruma bilinciyle uygulanmasına bağlıdır. Bu bağlamda yapılan ve yapılacak olan tüm çalışmalardan, projelerden, verilen hibe, destek ve teşviklerden halkın en doğru şekilde bilgilendirilmesi ve yönlendirilmesi de çok önemli olup yerel yönetimler başta olmak üzere bu konuda çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- TKDK. 2018.
Sunuş. **Kırsal Kalkınma Dergisi**-Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, sayfa 3.
- Amsterdam Bildirgesi. 1975.
- BİNAN, D. 1994.
“*Güzelyurt Örneğinde, Kapadokya Bölgesi Yığma Taş Konut Mimarisinin Korunması İçin Bir Yöntem Araştırması.*” Doktora Tezi, sayfa 215. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- CANTIMUR, B. B. 2003.
“*İznik Gölü Çevresindeki Yerleşimlerin İncelenmesi ve Yeni Sözlük Geleneksel Yerleşim Dokusunun Korunması Üzerine Bir Araştırma.*” Yüksek Lisans Tezi, sayfa 298-327, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- ELBAS, A., & Diğerleri. 2014.
Bursa Köylerinde Geleneksel Mimari ve Arkeoloji-1. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- ELDEM, S. H. 1954.
Türk Evi Plan Tipleri İstanbul: Pulhan Matbaası.
- ELDEM, S. H. 1987.
Türk Evi Osmanlı Dönemi (Cilt 1). İstanbul: TAÇ Vakfı Yayınları.
- ICOMOS. 1999.
Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü. Meksika.
- KAPLA L , R., / CE GİZ, İ. 2008.
Bursa Kent Rehberi. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- KUBAN, D. (1975).
Sanat Tarihimizin Sorunları. Anadolu-Türk Sanatı, Mimarisi, Kenti Üzerine Denemeler. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- URL-11.
Haziran 4, 2017 tarihinde Bursadabirgun.com: <http://bursadabirgun.com/osmanlinin-kurdugu-ilk-koylerden-gelemic-koyu-2168.html/gelemic> adresinden alındı
- URL-12.
Temmuz 9, 2017 tarihinde https://www.google.com.tr/search?tbs=sbi:AMhZZisPbAwWSD6SzHDwnxWqRhXyWznOAE4hwawZtz0Vgs7eOdXdQU1vo3U40bgwQ5BIuUKYcol2ad2dtlj0X7TdbU8ffVh5sHfLk00n7tyi8K8tt-RoN5wTW0FXS53YrA1352Qn_1K2Qs3tgpjXofuaoS3QFsbzrZP9pL4k8iK

_1 k a O W u T V Q s J I I V o M E Y h E 9 Q N L U I
L 8 h Y j 6 w V n k G T 3 g E o q adresinden alındı

URL-3a.

isan 8, 2018 tarihinde Keles Belediyesi Resmi İnternet Sitesi: <http://www.keles.bel.tr/cografi/> adresinden alındı

URL-3b.

Nisan 10, 2018 tarihinde Keles Belediyesi Resmi İnternet Sitesi: <http://www.keles.bel.tr/tarih/> adresinden alındı

ÜRER, H. 2013

"*Geleneksel Türk Evi Ölçeğinde Eskigediz Evlerinin Cephe Düzenlemeleri.*" Sanat Tarihi Dergisi, XXII(2), Sayfa 201.

Venedik Tüzüğü. 1964. Venedik.